

**Дагъустан
дишагъли**

5.2022

Это мудрая и самоотверженная женщина, и сила ее слова известна не только в Республике Дагестан. В самые трудные дни она всегда была там, где люди нуждались в ее помощи и поддержке.

Владимир ПУТИН

Гъаму йисан Дагъустан Республикайин халкъдин шаир Фазу Гъямзатовна Аблиева бабкан духъну 90 йис тамам шула.

Хусуси хатI хъайи писатель, жямьябтлугъ инсан, дагълу уълкейин баркаллу дишагъли, бажаругълу веледар тербияламиш гъаIу ужур дада.

Дугъан ччурнахъди Урусатдин гизаф миллетарин литература аьлакь алу шула. Вари чан уьмриъ Фазу Гъямзатовна дагъустан литературайин гъуллугънаъ ади гъахъну. Думу ихъ уълкейиъси, дидин аьтрафариъра аку инсанси, шаирси, ялавлу ватандашси кIваин илми.

Хайлин жара чIалариз таржума даIнайи, Дагъустандин машгъурвалин ва гюрчегвалин тяриф аIурайи, багъри юрднан адлувал заIрайи, дагъустан халкъдин рюгълувалин къувват ва къудрат улупурайи аьнтIкъа милли тIяаьм хъайи дугъан китабар ихъ ватандин культурайикан жара аIуз даршлу пай гъахъну.

Шаири хайлин йисари гъабхури гъабхъи бегъерлу жямьябтлугъ ляхинра аьхю гъюрматназ лайикъ шула. Думу ляхниз чан метлебар ади гъахъну – хизан ва дидин къиматлувалар уърхюб, артмиш шулайи насил эдеблувалинна ватанпервервалин гъисс кIваъ ади тербияламиш аIуб. Ихъ республикайиз читин йисари Дагъустандин дишагълийирин Союздиз регъбервал туври, Фазу Гъямзатовнайи, гъарсарин кIул'ина гъафи бедбахтвал жвуванубси гъисс аIури, дерд илцифуз, гъарган лазим вуйи гафар агури, жвувхъан шлу кюмек аIури гъахъну.

Гъийин шараитариъ, йиз фикриан, Фазу Аблиевайин 90 йис, Расул Гъямзатовдин 100 йис ва ихъ адлу Дагъустандин тарихдиз бахш аIурайи жара серенжемарин мяналувал хъанара артухъ шулу.

Гъийин читин вахтна Фазу Гъямзатовнайин эсерариъ аьхю йишв дибиснайи дявдин темайи ихъ юкIвариз хъанара аьхю тясир аIура. Шаири чав яратмиш гъаIу 38 поэмайикан 13 ихъ халкъдин игитвалин гъунарназ бахш гъаIну. Дугъан вари яратмиш'валин асас тема – му дюн' яйиъ ислягъвал улин ниниси дюбхну ккунивалихъна инсанариз дих аIуб ву.

Фазу Аблиевайин аьлам – му гъаци саб гаф дар, хъа уьмриъ чаз къатI'и лигуб, яракълу, дурум тувуз шлу рюгъ айивал ву. Дугъан китабари гъаци вуйивал субут аIура.

Фазу Аблиевайи халкъарин арайиъ дуствал уьбхюз, жигбил насил ватанперверарди тербияламиш аIуз ва Урусат гъюкюматдин рюгънан къиматлувалар ва милли аьдатар мюгъкам аIуз чан вафалу пай кивну.

Дагъустан Республикайин Глава Сергей МЕЛИКОВ

ДР-йин Глава Сергей Меликовди
ва РФ-дин Федерацияйин Советдин Председатель
Валентина Матвиенкойи
Фазу Аблиевайин ядигарихъ кюкйир диври

«Ахсир рябкьюз кьан мапІанай!»

Из фикриан, бицивахтангиссар варитІан ақударси кІваин гьузру. Узуз гьамусра узу ич бици гьулаъ, учу жил'ин дахъри гьахь бици хулаъ, нивкІ'ан уягъ шулайганси гьибгъри шулуз.

ГвачІнин ухди, варитІан ициб нивкІ гьору вахтна, бабан сикинвал аьгьдру хли учлан лезф уьлчІюбгъюйи: «Гьудужвай, гьудужвай, дархьиш ахсир рябкьидарчвуз...»

Учуз аьгъяйчуз, эгер ахсир кьаршуламиш гьапІиш, диди учу фикирлудар, гужлидар ва уччудар апІиди.

–Дидин ақв учвук кубкІди ва учву ккудудубкІру кьувватнахъди ва савгъвалихъди ацІди. Диди учвуз чан рангар тувди, уьру гарцІлар кайидар ва уччудар хьидичва, – сюгьорлувал кади кІуйи бабу.

Гьелбетда. учу дугъахъ, кІваантІан даршра, хьугъйча ва мани ахниккан ккудучІвуйча.

Дугъаз ич язухъдира, гъяйифдира вуйшул, амма вахт гьагъиб вуйи,

дагълуйири чпин бицидар бициди-хъанмина зегъметниин юкІв алидарди тербияламиш апІуйи.

«Ахсир дрябкьди мугъузанай!» – васият гьапІниин бабу, хъа узуз гьи жигьиларихъна гьамцдар гафариинди илтІикІуз ккундузуз: «Ахсир уьхъй!»

Абйир-бабари чпин бицидар уьмрин рякьюз фициб-вуш насигъатниинди гьабан мисалар классикайин литературайи гьизаф а. Мисалназ, Пушкиндин Петруша Гриневдиз адашди намус жигьилди имидитІан уьхъюз васият гьапІну, хъа «Гъйииху рюгъяриан» вуйи Чичиковдиз туву насигъат «Кепек уьхъ» гьабхъну. Магъа гьамцдар кьуб рякь...

Жил'ин хъау йисари, уч гьапІу тажрубайи жюрбежюр фикрар кІваз хуру, дулар, кьефсиан жакъварси, ахсрихъна тІирхуз гьялак шулу.

Жигьилари йиз гафар урхуруш, аьгьдарзуз... Амма дурхну ккундийуз, гьаз гьапиш дулар учвуз, ичв бицидариз ва хутлариз бахш дапІнайидар вуйиз.

Ва узу хиялнахъди
Дагъдиина гьафунза
Ва йиз кІван деринариъ
Ахсриз гафар гьахунза.
Хъа йиз гафарин цІюмгълар
Айиз ухдитІан мухриъ,
Гьамус, уч духъну, дулар
Ургура саб ахю цІигъ.

Ахсир уьхъюб ккун апІураза, хъа «ахсир» кІру гафнан фици гьавриъ ахъру? КІваълан улдубзурайибдин гьавриъ тауз бязиган читинди шулу... Думу рюгънан, уьмрин ақв, дидин марццивал ва цІйи уьмур ккебгъуз удукъувал вухъиди. Думу жигьилари чпин юкІвариъ дьобхну ккуниб ву. Жигьилвал гьаци ухди гьабгъруб вуки, живан вахтна вари даймайиз гьубзруганси гьугъубжвуру...

Мумкин ву, жигьилариз гьабгъюрайи насликан кІваин апІбар, читин йисарин зегъметнакан ва дарваларикан вуйи ихтилатар датІнашул. Гьавриъ аза, вахт гизаф дигиш гьабхъну – хутІил хъапІуб ва убзуб, хюни ккудубзуб ва дагъларий чарвйирин сюрйир хъауб гьи саризра ахю бахтси рябкьюрадар...

Амма думу, дугъридан, бахт ву! Жилин ициб нив зигуб, ригъдин нурарин манишнакди цІирар фици ктучІвуруш, гюзетмиш апІуб, дюн'яйиз дуфну имбу кІарди умудсузди жил'ин ликар дивувализ лигуб бахт даринхъа! КІваин илмийиз: аьандар Уьмяр халу гьудган апІуз гьазур шулайи, сабпну дугъаз шид адруб аьгъю гьабхъниин. Гизаф фикир дарапІди, саб кармаъ айи руг гьадабгъну, дугъу гьудгнин гьижикІниин. Учү тяжублу гьахъиб дябкьну, дугъу гьапниин «Жил гирами ву, ругдихъди гьудгнин жикІуз хай шулу...»

Йиз фикриан, халис ватанпервервал – му багъри жилихъна ккунивал ву.

Ватандин ахю дяви ккебгъиган, узугъавриъ гьахъунзу, ихъ Ватан гизаф ахъюб ва кьудратлуб ву.

Дагълуйири чпин бицидар гьарган дюзди тербияламиш апІури, дуларин юкІвариъ аьдатарихъна, дигиш даршлу кьайдйирихъна ккунивал ибтри гьахъну. Ва бицидар кІул'инди яшамиш хъуз шлудар, дурумлудар, кьагъяддар, абйирин васиятар гирамиди уьрхрудар шуйи. Узуз кІваинди имизуз, ушвар дисуз хьюгъру йигъан ригъ гьудубчІвайиз гвачІнин ухди кьюрдун аязнакди учу, бицидар, ахъударихъди сатІиди накъваригъна гьагъюйча, тму дюн'яйиз душнайи ич багахълуйириз учурякьрувалихъ кІваантІан хьугъйча.

Ихъ аьдатариъ фукъан поэзия, фукъан аьандарвал адаринхъа! Дулар гьархуз, модайин аьдатарин ва цІйиваларин исикк ккивуз хай шулинхъа? Ихъ

жигъилар гъи жямьатлугъ уьмриъ к'убанди иштирак шулайивалиин гизаф шад вуза. Гъаци дубхънура ккунду, гъаз гъапиш жигъилариз адру къувват, жягътлувал, фикрин либхувал ва юк'варин ялав шлиз ахъа?

Гъамусьяатна жигъилариз рягъятди даруб аьгъязуз, иллагъки уьмрин рякъюъ чпин къувватариинди читинвалариан удуч'вурайидариз. Амма би-ц'и гъул'ан вуйи дагълу шуркан машгъур шаир гъахъи инсандихъ хъугъай: дициб ляхин анжагъ саб бажаругъназ ваъ, хъа зегъмет зигуз ккунивализра, метлебнахъна ял ап'ури хъувализра, вафалувализра лигну арайиз гъафиб ву. Инсандиз заан метлеб айиб гъябкъиган, Первердигари дугъаз сяргъятсуз къувватар тувру – гъаци вуйиб якъинди аьгъязуз!

Гъи вари девлетлу хъуз чалишмиш шула. Мал-мутмуйи, аваданвали инсандин уьмур рягъят ап'уз мумкин ву. Амма саб аьгъязуз: пули гъеле сарра бахтлу гъап'ундар; инсандин уьмриъ варит'ан асас шей'ар – мюгъюббат, дуствал, сагъвал – пулихъ гъадагъидарва. Хъа шли-вуш, гъадрарра масу гъадагъуз шулу к'ури, фикир ап'ураш, гъациб ляхин абгуз гъабхъир аш, дугъу чав-чакна к'ваин ап'ри...

Гъи хайлин гафар кълхъруганси къабул ап'ура. Рюгънан девлет фу ву? Думу аьсвивалин, пашманвалин, ялгъузвалин дакъикъйириъ, ихъ мич'ал шулайи рюгъяр мани ап'ури, ухъу уьрхюрайи къувват ву. Думу ухъухъди алдакуз гъидритрайи, ихъ намус ва лайикълувал уьрхюз кюмек туврайи къувват ву. Думу гъамус модайиъ айи депрессияйихъан азад ап'руб ву, гъаз гъапиш диди ухъу ихъ заан нумунйирин дюн'яйиъ уьрхиди!

Чпин къягъялвалиинди Дагъустандин адлувалин Аллея балгурайи Советарин Союздин Игитарра ихъ жигъилвал ву. Дурарин къад, сумч'ур йист'ан дайи! Аьжалсуз гъунарар улупуз дурар фти рюгъламиш гъап'ний-к'ан? Багъри жилихъна вуйи ккунивали!!!

Гъюрматлу йиз урхур, йиз нивк'и адру йишвар, уьмрин геренар, йиз ц'арар, ичв юк'вариз шадвал ва аку перишанвал хури, учвухъди гъузру-валик умуд кивурза.

Гъялак шулаза... Ахсир рякъъюз къан дарибшири!.. Ибарий бабан сес ат'абгурайиз: «Ахсир рякъъюз къан мап'анай! Ичв бахт абгуз къан мап'анай!»

Учвухъна мани ккунивал к'ваъ айи ФАЗУ

Фазуийкан гаф

Фазу Гъямзатовна Аьлиева 5-ни декабри 1932-ни йисан Хунзах райондин Гинич'ут'ли гъулаъ бабкан гъахъну.

Фазуийн – хъуд, хъа дугъан дада Анийин 26 йис вуйиган, сентябрин вазли 1937-ни йисан дугъан адаш Аьли гъак'Ину. Думу Милли кавалерияйин полкнан политрук вуди гъахъну. Шикларик думу к'ару сумплар хъайи, к'ул'ин п'ан'ах али дирбаи офицерси ка.

– Йиз адаш – дагъустандин милли полкнан сабни кавалерияйин эскадрондин комиссар вуди гъахъну, - ктибтури шуйи Фазуийн. – Дугъаз гизаф нагълар, ихтилатар аьгъяйи. Адаш халис шаир, романтик вуйи. Дугъу кми-кмиди узу дагълариз булагъар марцц ап'уз хъади гъягъюйи. Дугъаз гъарсаб дагъдин, булагъдин тарих ва наан фицдар гъядис-ийр гъахънуш, аьгъяйи, гъятта ук'кан-ра, гъвандиканра хъугъуз шлубсиб аьламаннан махъв ктабгъуйи. Адашди ктибтруган, йиз улихъ вари табиаът ч'иви шуйи. Дугъан ихтилатариъ узу узузра, йиз к'ваъ айи хияларизра йишв абгуйза. Эгер адаш дайиш, узу шаир дархъузра мумкин вуйи...

Фазуийн гаф

«... Сабти шиир? Гъелбетда, к'ваин илмийиз! Думу к'ваълан дурубишубсиб шадвал вуйи, – к'ваин ап'ура Фазу Аьлиевайи. – Думу багъна дубхъну узуз гъятта хул'анра гъергну гъягъюб алабхъунуз... Узу къюбни классдиъ урхурайза. Саб ражну Хожя мялимди, дуимнин гизаф самолётар ирчбахъан, плендиъ ахъу лётчикдикан ктибтний-чуз. Зийнар духънайи думу къягъялси аьхирикъан дийигънийи ва игитси гъак'Инийи. Гъадму ихтилатну гизаф тясир гъап'нийуз, йишвну нивк'ан узу самолётар ирчри рякъюйуз. Гъаци узу йиз сабти шиир гъибик'Инийза. Думу шиир «Игитриз салам» к'уруб вуйи. Хожя мялимди думу шиир гъурхнийи ва тьярик гъап'Инийи. Думу йигъан думу шиир мектебдин цалин газетдиъ чап гъап'Инийи. Танафусдин вахтна, газетдик кайи жара макъалийириз лигъру аьмлар ап'ури, йиз шиир урхури шуйза. Хожя мялимди, халкъди думу игитриз дивуядигарик узу йиз гъванра кивбакан гъап'нийи.

Мектебдиан хулаз шадди, жар-гъури гъюрайза. Рякъ хъуб жислгъайиз пай шулайишавахъ узуз дада ккилигу-райи. Дугъан маши гъябкъиган, узуз ужуб фукIа ккилибгури адрувалин гъавриъ гъахънийза. Тягънийир йи-вури, думу йиз хилхъан хъчIирхнийи:

– Узуз уч'ина аьйиб хуз ккундавуз? ГъапIру шигърар ву?! Яв мяълийиъ фукъан гафар аш, гъадмукъан йишвариз тикийир апIидизаву! Яв тух-мариан вуйи дишагълийиър сабурлудар, дийибгънайи дагарси ккебехъдар ва саламатдар ву, дурариз анжагъ чпин ликарикк ккайи жилтIан рябкъюри гъабхъндар. КIваинди гъибт!

Хъа хулаз гъафиган, аьхю бабу, бахтсуз Анхил Мариндинси, йиз ушвра кпирхуру кIури, узуз гучIар ккауз хъюгънийи. Мициб жаза узузра туврувалихъ хъугъну, йиз китабар ва дафтрар уч дапIну, узу жиниди дагълариз гъергънийза ва къюб убсру-шид айи, ЦулбукI дагъдин кланакк ккайи хъарагъ жин духъну, йиз уьмрин аьхиризкъан мушваъ яшамии хъуз фикрар апIурайза. Узу гъудургиган, вари гъуландарик, бабак ва дадайик гъалабулугъ кабхънийи. Узу гъаз гъул'ан гъергънуш аьгъю гъабхъиган, Хожя мялим аьлхъюз хъюгънийи.

– БикI, Фазу, гучI мапIан, – гъап-нийи дугъу узуз, – сарун шлинкIа ушвар кдирхури имдар.

Магъа йиз мялимдин гафарилан вари ккебгъубра ву... Хъа гъякълуди кIуруш, сабпи ражари йиз шигърарузу урубпи классдиъ урхурайи вахтна чап гъапIнийи. Думу хъадукран ригъ али йигъ вуйи, гъирагъ-бужагъди къюкю дапIну, нур туврайи. Белки, му гъевес вушул? Ва математикайин дарснаъ вардари контрольный ля-хин бикIруган, уз'ан шидси шигърар ахмиш хъуз хъюгънийи. Цифрийирин ерина йиз дафтрик шигърарин цIарар гъяркъю мялимди директориз узлан аьрз гъапIнийи, хъа дарсарин къяляхъ узу учительскийиз хъади гъушнийи. Даргъажариъ зигуз хъади гъягъю-райирси айза. Душваъ вари мялимар уч духънайи ва аьлхъюрайи.

– Фазу, уву халис шигърар гъади-кIунва, – гъапнийи директори. – Дур-рар «Дагъларин большевик» газатдиз хътауз ихтияр туврана?

Магъа гъацци йиз сабпи шигърар «Дада» ва «Ислягъвалин пайдагъ» чапдиан удучIвнийи. Хъа газет удуб-чIвган, узу бахтну шавлу гъапIнийзу. Думуган узу, Пушкиндин багахълуси дарира, КIахаб-Росойин бицIину чиси гъисс гъапIнийза...»

Ккунивалин аьхю бахшанд

Саб ражну узу, думу гъахъи гъулан ччвур фу вуш гъерхунза. Дугъу дишлади узухънаси ис духъну гъапи: «Узуз жихир ча». Дугъан тIалаб-нан гъавриъ дархъиди, йиз суал хъанара текрар гъапIза. ВуйиштIан, аваристандиъ гъамциб нагъил айи. Сар машгъур гъвандин устайин бай яманди ктIерццуру. Дугъан уьмрин аьхиримжи йигъар шадудар ишри дупну, гъвандин устайи бай дагълариз гъахуру. Дагъдин марцци гъавайи, дарман кайи укIари бализ рягъят хъуз гъитру, балин мелзналан гъамцдар гафар алдахъуру: «Узуз жихир ча», авар чIалнийинди «ГиничIутIли» шула. Думу гъвандин устайи хъасин му йишв'ин хулар тикмиш гъапIну, мина инсанар къючмиш гъахъну ва яшамии хъуз хъюгъну».

Ва ГиничIутIли кIуру авар гъул'ан вуйи дагълу шуру йисарилан чаз бицIиди вуйиган гъябкъю аьламанакан ихтилат бикIуру:

* * *

ГиничIутIли гъул АкIару дагъдик гирами касдикси кабсна. Думу къюгъне Хунзахдиз ачухъди ва умунди либгура.

Тубут нирин гъирагъдихъ хъайи дидин хулар саб-сабдиз гъюнар йивну дийигъна. Фазуйин адашдин, Гъямзатов Аьлдин, хал гъулан къялаъ а. Думу хал чав тикмиш дапIнайиб ву. Гъваиз йивнайи лизи рукъди ригъдин нура-рикк акв рабгъура. Хулан улдар шубуб терефназди лигура. Аьхю айванди дурарин къамат имбубсан успагъи апIура. Айвандик вари дагълуйиринси къюрдуз гъязур апIурайи ва ерццурайи йиккар, набататар, мишмишарин швурар, цIарарихъ хъаънайи вичарин чIукIар, жихрар, гъяжибугъдайин къашарин зунжрар кка. Дурари дагълу гъулан сурат имбубсан гюрчег апIура.

Чан уьмриз вуйи ярхи рякъ башламиш гъабши гъаму хулкан къандиси Фазуйи гъамцира кIуру: "Му ич дагълуйирси гъадмиб ва ич дагълуйирси дамагъсузубра ву..."

Лаблан дагъларий къаназ давам шулдар. Мушваъ ригъ сабпну алабхъуру, гъаз гъапиш гъулахъ хъайи ягъал дагълари дидиз къанариз дюзендиъси эргвал гъадабгъуз мумкинвал туврадар. БицIи Фазура хъяхъдихъна адашдин къамкъариин дусна. Думу яваш-явашди мучIу шулайи йигъаз дикъатлуди лигура. Аьхирки шуру адашдиз гъамциб суал тувру:

– Адаш, хъа йигъна йишв гъаз шулайидар ву?

Аьли фикрарикк ккахъра. Шуран бицIи ва таза гарцIликан чан сумплин гъадми чIарар кдатури, махъвсиб ктибтуз хъюгъра:

– Ягъал дагъдин кафтар гъари дусна, дугъу лизи ва кIару хъайир хъитра. Гъарди кIару мурслар хъитруган, йишв улубкъура. Ва ярхи йигъди бизар духънайи вари ширин нивкIуз рягъатвал гъадабгъуз гъягъюра. Хъа лизи мурсул хъибтрайиган, йигъ мялум хъуз хъюбгъра, ригъ нивкIан хъебгъра, гъачIин улубкъура, ва ярхи йишвди рягъатвал гъадабгъу вари ничхрар, нахшрар, инсанар, укIар ва кIажар чпин йигъандин аьдати ляхнихъ хъюбгъра...

Адашдин сесну риш нувкIуз гъаьра. Фазу чан бицIину чйир НуцIалай ва Шагъсанат дахънайи япунжийиина ис шула. Дурарихъан цIиб тинаси чве Набира нивкIуз душна...

ГъачIинин ухди Фазу никк ккудубзбан сеснахъди уягъ гъахънийи. Нафт хъубзру лампайин аквнаккди дадайи пичрахъ фу-вуш ипIруб гъязур апIурайи. Хюни ккудубзурайир баб вуйи. СацIиб шадвалра кади Фазу унчIвихъинди гъягъюру, амма чIат мучIували агъавал апIурайи. ПсинчIар уягъ духънадайи, дурар тIирхурадайи, жара сесер-дикIарра адайи.

– Къаби гъарди чан мурслар дигиш гъапIну, думу гъалатI гъашиси ву, – фикир апIуру шуру. – Думу, белки, кур гъахъуншул, гъамус сарун зат йигъ даршул...

Дагълу гъул аьхю мукъаз гизаф ухшарди рябкъюру. Сабну кIакIнахъан инчи гъапIган, тмуну кIакIнахъан сагъвал ккун апIуру. Гъямзатоварин ургуд йисаь айи риш дудургнайиваликан вуйи хабар сабпну вари гъул вуйибси гъарабгънийи. Дада гъапIрушра аьжюз духънайи:

– Думура вардихъди дахънайир вуйи, хъасин лигуруш – гъич саб йишваьра адар, – гукIниди ктибтуруайи дугъу, инсанарин суалариз жавабар туври.

Вари аьгъюдарихъна, танишдарихъна душну, ахтармиш гъапIу. Гъич саб йишваьра Фазу дихъурадайи. Хянариьра, чвуккариьра ахтармиш гъапIну. Адар.

Гъаму йигъан гъулаь азадди айи вари инсанар шуран суракънаь шулу. БицIир улдугурира ву, дерейизра ктахъуру, селира гъахуз мумкин ву. Гъадму саб вахтна йигъра диф гъюбчIвнайиб шулу. Вардари дихар апIурайи:

– Фазу-у!.. Фазу-у!..

Йигъ лисун шулайи арайиь дифра саки гъюдубчIвбан къяляхъ марччлихънари япунжийигъан гъидиржну даахънайи Фазу хулаз хуру. Риш бюркью духънайи къаби гъари агуз удучIвнайир вуди гъахъну, анжагъ гъич сарра дугъан жавабарин гъаври гъахъундайи.

Гъуландари гъятта гъамцира гъапнийи:

– Аьлди чан шур'ин лазим вуйиси гъюзчивал гъабхурадар, сарди чIурариь лицуз ихтияр тувра. Дугъан къяляхъ гъарган варж улар хъади, рукъан фури алапIнади ккунду...

В. Зеленинайин очеркдиан

Фазуийн гаф

Йиз фикриан, гюрчегвалихъна ва аьгъювала-рихъна зигуб йиз ифтик кайиб ву. Йиз дадайин ва адашдин терефнаан вуйи вари майиллар илимлу инсанар вуди гъахъну.

Йиз дадайин абйир, сар – Инкъвачи Дибир – Шамилин имам, тмунур – Гъяйдарбег – аьраб чIал аьгъю аьлим вуди гъахъну. Дугъан китабар анжагъ гъамус аьраб чIалнаан авар чIалназ тар-жума апIуз ва Дагъустандй адагъуз хъюгъну. Дугъан баллиз, йиз дадайин ва ккуни Мансур халуийн адаш Гъяйдарбег бицIинуриз, чан адашдизтIан ужуди Къур'ан урхуз ва шариаьт аьгъяйи.

Дадайин хала Хандулай-гъяжи ич ГиничIутIли гъулаь къюб ражари Меккайиз гъушу ялгъуз сар дишагъли ву. Дугъкан вари Дагъустандиз мялум вуди гъабхъну.

Йиз бабан баб Аьлихановарин тухмариян ву. Царин армияийн генерал Къайтмаз Аьлиханов ва полковник Умалат Аьлиханов дугъан чвийр вуйи...

Аьраб чIалнаан машгъур аьлим ГиничIутIлиан вуйи Пирбудагъ йиз бабан адаш вуди гъахъну...

* * *

Йиз сес аьгъю дубхъну, думу раккнарихъна гъялак гъахъну. Узуз дугъанликларин сес ебхъуразуз. Ачар дугъаз мютIюгъ шуладар, дугъаз думу рукъа-риь иврушв бихъурадар, минди-тинди илбицура. Аьхирра раккин абциган, йиз улихъ дугъу хилар гъатIарциура, узлан хаб алдабгъура. Думу хилар гъамус гъагъидар ву. Узудадайин хилар йиз хилариь дисураза, хил алдатураза, хъа дугъу йиз хилариз макар апIура ва кIура:

– Шюкюр ибири Аллагъдиз, узуз уву цIийишIул-тIан рякъюразуз. Гъит дугъу му гюрюш аьхирим-жиб ишлуганси дарапIри. Аьгъянуз, узу – чирагъсир вуза; уьгурира а, нафтра ккудубкIура...

– Ваь, дада, уву хъанара яшамии хъидива, уву учуз дадара, адашра вува! – кIураза дугъаз, хъа юкIв иццурайиз, гъелбетда: узуз му гаргарсиб сес дейребхъру, уччвуди дюз дапIнайи кровать ва дидин кIулихъ учIвру хямисси за дубхънайи гута, узухъинди гъачIарккнайи дадайин хилар дярягъру, узу абайин хулаз гъялак даршлу вахтра улубкъуз мумкин вуйкIан?

«Эгер вари аьзабар йиз уьлкейин...»

«ЭГЕР ВАРИ АЪЗАБАР ЙИЗ УЪЛКЕЙИН...»

Эгер вари аьзабар йиз Уьлкейин
Узхьан му йиз кIваь уч аплуз гьахьнийиш,
Ва дидин вари зийнарин иццрушин
Узхьан сарихьан аьгь аплуз гьабхьнийиш,
Думуган гьадму улихьдин дердери
Сарун инсанариз аьзаб тувдайи
Ва женган ва яратмиш апIбан аьсриь
Йиз Ватанди шадди нефес хьтабгуйи.

Эгер вари бахтсузвалар Уьлкейин
Йиз фагьумдиь уч аплуз удукьнийиш
Ва йиз Уьлкейин улихьдин иццрушин
Узхьан йиз фагьумдиь уьбхюз гьабхьнийиш,
Думуган пашман ва гьагьи фикрари
Инсанарин юкIвар зат чIур апIдайи
Ва баркаллувалихьна вуйи рякьюь
Йиз Ватанди шадди нефес хьтабгуйи.

Аьгьт апIурза! Эгер узу кьисматну
Ктагьнийиш гьаму дирбаш'вализ читин,
Думуган зу шадди игьсан апIуйза –
Вари халкьдин иццрушна гьадагуйза
Ва, кархьну йиз багьри Ватандин зин,
Жанлу хядси хьтургайизкьан ургуйза!

ДАДА

Мушваь, дада, увуз таниш
Бу ихь жилин гьарсаб тики.
Ярхи йигь апIуйва саймиш
КIикIилна руг, дусну хутIлиь.

Марцци бегьер битмиш апIуз
Тувуйва кIван марцци ялав.
Увкан, дада, хьюгьюй улхуз
Гьабкью кас ихь хутIлин уьхьяв.

Мархь гьубгьиган, яв уларий
Мархьлин цIадлар аьлхьюри шуй.
КIул хьапIиган гьатху дяхни,
Уларий яв гьизил кабхуй.

Хьугьвал ади либгуз умуд,
Гьякьикьат хьуз хиялнакан,
Инсанариз гьюлси яркьу
ГьатIабцуйва жумартвал кIван.

Амма тIурфан гьафи йигьан.
Яв маш шуйи мягьси лизи.
Архьар'анси писписаригьан
МучIушинтIан рякьюрдайи.

Дагьдин дюзен яркьу гагьаз
Ухшар ву, жинивал адру.
Убцру амкIун цIадларихьди
ХутIлиь нивгьар, алдахьу ву..

Вари дердер, вари нивкIар
Ва рякьяр ву ккадаьнайи,
Гьитри вартIан дерин кIварар,
Му хутIлиь давам гьахьнийи.

ВАТАНДИЗ

Му дагьлариь гьузна яв кIван
Гьагьи "гурпар", хиял апIин
Хабарсузди гьарзуь гьиву
КIакI гьубкну йирси газгазин.

УтIурччура гьагьи дихар,
Рюкьдиканра шуйиштIан гьван.
Мушваь гьарсаб гьвандиз аьгьа
Бизар гьабхьнуш яв хил фукьан.

Дифрягьси, яв рякьюразуз
Ляхнийн ис алабхьну кьял,
Зу душв'ин деьну – гьайгьусуз
Ва арабир апIури хьял.

Шубуд йистIан гьабхьундайи
Яв шубурпи шуран, дада.
Кьяллан узу алдадагьи,
АпIуйва ихь ризкьназ чара.

Уьру ахсрин ранг атлабгну
Рябкьюйзуз яв явлалу маш.
Йигъан гъацлаз чардиъ гъузну,
АчІни уву алуї гъаллаж.

Ухьухъ зегъмет ву лап аднан,
Зяяди вахт гъапри шулдар.
Магъа дяхнин гъатху кІул'ин
ИтІигъна гъи учІру сумплар.

Рагъури а гъи зил варчІар
Гъатху дяхнин удариан.

Аьзиз Ватан! Яв гъаравлиъ
Дийигъру эскер зу хъайиз.
ЮкІв абцІнашра кІубанвали,
ГъубкІрадайзуз хъуд-йирхъуд йис.

Дагълу уълке Дагъустандиъ,
Луфран мукъсиб бицІи гъулаъ,
КІваин вуяв, набалугъди,
Думуган яв шуйза гъакънаъ.

Сифте вуйза нивгъун цІадал,
ГукІниди яв ул'ин али.
Хъасин дюн 'я гъабхъну мюгътал,
Ялав гъябкъган уз'ин али.

Яв гъаракат ажугълуди
Хъупак вуйи йиз бицІи пай.
Гъалиб хъиган, нур гъахъунза
Яв шадвалин ахсрарик кай.

"Харьков шагъур гъибисну гъи!"
"Магъа Киев азад гъапІну!"
"Накъ Белорус ужагъар'ин
Азадвалин ригъ гъудубчІвну!.."-

Швнуб ражари мицдар хабрар
Хъади, гъузгъун дагъларинин
Дийигъну, апІуйза чІигъар,
ЮкІвар шад хъуз гъуландарин.

Кючейиъди гъягъру вахтна,
Гъар алахъу яшлу касди,
Дерин къарцІар ади машнаъ,
Чухсагъул! – кІуй, аьлхъюб кади.

ГъитІибкІури жини ишал,
Дишагълийир багахъ шуйи.
АпІуз кІури узус уж'вал,
Африн чІукІар гъачІарккуйи.

Таржума гъапІур Ш. Шагъмарданов ву

Фазуїикан гаф

Фазуїи мектебдиъ урхуримиди шигърар дикІуз хъюгъну. Мялимди игит лётчикдикан ктибту иктилатнан тясирдуваликкди дугъу «Салам, игит, вуз дагълу пионерарихъан!» кІуру шиц гъибикІну.

Хъа Фазу Аьлиевайин шигърар 1949-ни йисан «Дагъларин большевик» авар газетдиъ чан дапІну гъахъну.

Мектеб ккудубкІу Фазу Аьлиева юкъуд йисан мялимди гъилихну, хъасин дугъу заан образование гъадабгъуз къаст гъапІну. 1954-ни йисан Фазу Аьлиева Мягъячгъалайиъ Дагъустандин мялимар гъязур апІру дишагълийирин институтдик кучІвру. Амма дугъу душваъ сад йисантІан гъурхундар. Фазу Аьлиевайи варисоюздин конкурсдиз чан шигърар хътауру, гъадмуган дугъаз Москвайиз литературайин институтдиз теклиф апІуру. Мушваъ Фазуїи аьхъуну пай имтигънар ужуди тувру, амма урус чІалнаан къюб гъадабгъуру. Хъа дугъаз мушваъ урхуз яманди ккундийи, думу имтигънар къабул апІурайи комиссийихъна гъюру. Комиссийиъ деънайи машгъур писателар валитературоведар Дагъустандин вуйи шуран савадлувалин мюгътал шулу. Гъацї Фазу Аьлиева 1956-ни йисан Горькийин ччвурнахъ хъайи Литературайин институтдиз къабул апІуру. Литературайин институт дугъаз рякъ улупру чирагъ, яратмиши апІбан бина гъабхъну.

Фазуїин гаф

«...Литературайин институтдик кучІвайиз узу лирикайин шигърар дикІури гъахъунза, дурариъ деринвал ва уьмрин философия адайи. Урхуб ккебгъиган, сифте узу йиз уьмрин рякъ дюзди ктабгъуваалин шаклу гъахънийза. Узу гизаф урхуйза, гъатта институтдин библиотекара кмиди узус бицІибси гъибгъуйзуз. Узухъди саб курснаъ урхурайидарира китабар тувуйзухъна. Уълкейин ужударстар шаирари семинарар гъахуйи, дурари йиз рюгълувал артухъ, гъевес чІиви гъапІну. Сабни курснаъ урхурайиган, институтдиъ гъабхъи конкурсдиъ «Зоя Космодемьянскаяйиз» кІуру шигъриан къюбни премия тувнийзуз, хъа шубубни курснаъ айиган, «Жигил гвардия» издательствойиъ урус чІалназ таржума дапІнайи йиз «Жангар рякъ» кІуру сабни китаб удубчІвнийи. Цїиб вахтналан йиз шигърариъ дагълу гъулаъ йиз ифтїк ктикъу зегъметкеи'вал, сабурулувал ва фагъумлувал атІагънийи. Халис шигърар жилиндар духъну ва дурари гъарсарин кІвак кучну ккунивалин гъамус узу гъавриъ гъахънийза».

1961-ни йисан Фазу Аьлиевайи отличнойиз Горькийин ччвурнахъ хъайи Литературайин институт ккудубкІну.

УкӀу гъуш

Узу паркнаъ дусназа, аьсрарин гьарарин сирникк. Дурари июлин цӀюхъюмвалихъан къутармиш апӀуразу.

Гургутум гизаф инсанар а – жигьилар, агьлидар, бицӀидар тамшйириин машгьул духьна, коляскйириъди гизаф бицӀидар минди-тинди гьахура.

Амма узу сарди айиганси гьисс апӀураза. Ккудубшу уьмрикан фикрар гьюра. Фти-вуш шад апӀура. Хьа фти-вуш кӀваз аьзабра тувра. Ва чарасуз арайиз гьаргандин суалра дарфи гьубзрадар: гьалатӀар даршбан бадали, узу гьаз гьадму вая жара дьошюшнаъ гьамци вая гьатци гьапӀундар? Гьелбет, думуган, узу жигьилди айиган, вариляхнариз, гьяракатариз гьадабтӀу кьимат тувубра гьулай ляхин дайи. Фикир яшнахъди лигим шулу.

Хабарсузди йиз зиин саб аьжайиб жакъв, ничхир рабхуз ва илбицуз хьюбгънийи. Дидин мухур укӀуб вуйи. Хлинцарин гьацӀарра гьацдар укӀудар вуйи.

«Фициб аьламат дарин!» – узузра хабарсузди йиз ушвниан адабхъу.

Узу тахтайилан за гьашиза. Амма гьушраз асла гучӀ гьабшдар. СацӀибсан йиз кӀуллан илбицну, думу саб къаби гьарин цирклиин дубсу. Хьа гьадикк узура дуснайза аьхир.

– Му укӀу гьуш ву! – гьапи, йиз гьвалахъ тахтайиин дуснай сар агьли касди.

– Узуз мициб гьуш сабпи ражари рякьюразуз, – гьапи за узу аьшкьлуди.

– Хьа узуз муганазра гьабкьуб вузуз. Гьамус думу

увухъна дуфнайиб ву. Дидиз уву чаин аьшкьлу шлуб аьгъю гьабхъну. Диди уву чакан шиир бикӀруб гьисс гьапӀну, – гьамци дупну, жилижви за шулу ва удучӀвну гьягъюру.

– Ваъ, ваъ, му гьаци аьдатнан гьуш дар, – фикир гьапӀза узу узукди, – му аьдати гьуш дар, му йиз бабан рюгъ ву. Дугъу узуз, увуз читинди вуйиган, сарди гьитдарза, гьапнийи. Гьацдар дакьикьйириъ узухъна чав укӀу гьуш духьну гьюрза, гьапнийи.

Ва сабпну йиз уларикк гьулан кьяляхъ яркьуди гьат! арцнайи Тапаар КӀуру хьарар ккархъдиз. Узу дина бабахъди гьягъюраза. Кюкйирин итириан йиз кӀул гиж шулайиз. Учу ерли аэродромдиина гьяракат апӀурача. Бабу узу Мягъячгьалайиз рякьӀин апӀура.

Узу Москвайиъ урхурайза. ТятӀилариз дуфнайир вуйза. ТятӀилар ккудуркӀну. Мягъячгьалайиан узу Москвайиз гьягъюраза.

– Гьач, Фазу, сацӀиб эргвал йивурхъа. Жара йишвариъ гьамциб гьорчегвал бажагьат ашул.

– Ав, баб, жара йишвариъ мициб гьорчегвал адар. Кюкйирин итирнаан йиз кӀул илбицурайиз.

Учу жилиин дусунча. Бабу аьхирки гьапи:

– Йиз риш, уву сефил апӀуб алабхъуразуз. Гьамусяьтна ебхъруб кӀваин апӀури, уву гележегдиъ гизаф ишидива.

Йиз жандиъ сабпну зиз абхъдиз.

– Баб, ухъуз сар-сарихъан ярхла хъуб читинди алабхъуру, хьа сакьюдар вазарилан узу хъана яв багахъ хьидиза.

– Ваъ, Фазу, узуз аьгьюбси, узу гьисс апӀурайи-ганси, гьамусяьтна ухъу сар-сариз аьхиримжи ражари рякьюрахъа. Узухъна аьхиримжи вахтари йиз дийихнайи багъридар гьюразухъна. Накъ дада гьафунзухъна – дугъан рюгъ гьит женнетдиъ сикин ибшири!

– Йиз хил дибисну, гьяятдиз адагъунзу, гафкъан дарпиди, дугъу лизи гьяйвниин илитунзу, чавра дусну.

– Хьа уву, баб, кӀури шулдайва: дийихнайидар, жан алидари чпи гизаф кӀваина хурайиган, гьюрудар ву, кӀури.

– Йиз успагы хтул, ихтилат дидкан дариз. Узу увкан ккун аплу-раза: саб вахтнара жарариз писвал мапІан. Инсанариз акв ва гьюрмат бахш апІин. Гьарган кІваин гьибт: мигьитІибкІан, гьяшаривал ва жарарилан футнийир мапІан. Узу, накьвдиъ ашра, яв алдабгъурайи гьарсаб ликрихъ хьидиза... КІваин гьибт – рюгъ йибкІруб дар. Думу я лизи луфраз, ясана укІу гьушраз дюзмиш дубхьну гьюру. Диди уву бедбахтваларихъан уьрхиди. Уву вахт-вахтнак йиз накьвдихънара гьюри апІин. Йиз кІулихъ дийигъ, ва узуз уву рякъидизуз.

– Узуз, баб, увукъан гьаму ругарин сарунгьич фужкІаккундаруз. Узхъан ярхла махъан, миликІан!

– Йиз гьюзел, шилхъан аьжалихъан гьергуз гьабшиб ву? Узхъан аьжали фукъан багахълуйир тадагъну? Фукъан дявдиъ талаф гьахъну? Аминатна Мансур гьузбаан уьмриз чухсагълул. Аллагъди Мансур дявдианра, дуостагъдианра кьяляхъ гьюз амур гьапІну...

Гьадму арайиъ моторин сес гьебхъчуз. Къан даршлуси, гьаракат апІуз хьюгъюнча. Узу гужагуж нивгъар дерккрайза. Аэродромдин учуз ккилигурайи дада ва чи сикинсуз духънайи.

– Учву наанди гьудургунчва? – гьарай гьапІу дадаи, – жини гафар апІурачва?

Рякъюъ учІври, узу бабаз хъади хъади теменйир гьапІза. Хъа кукурзникдиъ узу йиз нивгъариз вари рякъяр ачухъ гьапІунза...

Магъа гьамус узу укІу гьушру гьагну. Ва гьебгузра гьаракат апІурадар. – Му уву вува, баб! – бирдан ишуз хьюгъза. – Увуз узу рякъюз ккун гьабхъунвуз? Увуз йиз гьачІи бай Аъли алахъуншулвуз? Гьит думура узухъна люкъси гьюри. Йип дугъаз, узу чан суракънаъ айиваликан. Йиз дерд сессузуб вуйиваликан, амма диди узу айтІан ургурайиваликан.

...Йиз сьаьтра улубкъуру. Йиз рюгънура укІу ранг бисиди, гьадму укІу жакъвлиси. УкІу жакъвлиз гиран макадапІанай, инсанар, дидхъан анжагъ азадвалиътІан мяълийир апІуз шулдар.

Хъугъвал

Фагъмиинди Урусатдин гъавриъ хъуз,
Саб уьмуми уьлчмейиинди ебцуз
Шулдар. Дидин гъашгъамат ву асасуб,
Гъубзра – Урусатдин хъугъвал аплуб.

Фёдор ТЮТЧЕВ

Хъугъвал – му инсандиъ варитлан асасуб ву. Хъугъвал алдру кас хлинцар кадру жакъвлиз, паплар кадру балугъиз ухшар ву. Эгер инсандин кIваъ хъугъвал адарш, думу, ярквраъ улдугур, лициди, лициди ва хъанара гъадму йишвахъна гъиди.

Хъугъвали инсан гъарган къайдайиъ хъуз, зегъмет зигуз ва чан метлебнахъна гъягъюзгъитру, Инсан ккун аплуз, дугъахъна гъюрмат уьбхюз шулу, амма дугъин хъугъвал алдарш, дугъкан саб вахтнара дуст шулдар. Хъугъвал алдрурикан я дустра шулдар, хъугъвал адрушваъ ватанра адар. Гележегдихъ хъугъуб – му гъизилин гъяд ву, думу гъядлансина инсан утканди душну ккунду. Адлу Тютчевди узу эпиграфдиъ тувнайи цIарар дикIруган, думу Урусатдихъ хъугъри гъахъну ва ватандихъна хъугъвал уьбхюб гъюзимбу наслариз вас'ят гъапIну: «... Урусатдин хъугъвал аплуб!»

Хъугъвал – му инсандин кIваъ айи вари къувватар ахтармиш аплуб ву: дугъан юкIв, намус, мюгъкамвал ва къудрат.

Уьмриъ ухъу читинвалариз дурум туврахъа, хъанара читин рякъяр къисмат шулахъуз, думу читинвалар ккагъуз хъугъвали кюмек апIурахъуз. Женгнаъ гъалибвал хъугърури, кIваъ инанмиш'вал айири гъадабгъуру, мюгъюббатдиъра гъаци ву, жвуван къувватарихъ хъугъру кас гъалиб шулу.

Американ шаир, дипломат Лоуэлли гъапну: «Анжагъ инанмиш'валикан ва тажрубайикан дубхнайи хъугъвал къаназ яшаммиш шулу ва тIурфнарикк дубгурдар». МитIлан ужуйи пидарва. «Узу дугъахъ хъугъраза» кIайиз, дугъахъ хъугъуз шлувалиин инанмиш вуди ккунду. Хъугъвали чан гъуллугъниин инсандин

хасиятнан ужудар лишнар уьрхюра. Инсан чан ккуни касдихъ хъугъраш, думу дугъаз вафасуз шулдар.

Эгер инсан Ватандихъ хъугъраш, дугъу, думу уьбхбан бадали, жан тувру. Къяляхъ хътаркури, гъи пуз шулхъухъан: Ватандин Ахъю дявдиъ гъалибвал ухъу ихъ хъугъвалин кюмекниинди гъадабгъунхъа, ухъу ихъ ахъю Ватандихъ хъугъунхъа, гъадму хъугъвал кIваъ ади дявдиз гъушунхъа, цIигъ гъючIюнхъа.

Жвуван ватан душмнихъан уьбхюри, ихъ халкъ гележегдихъ хъугъну. Ватандин Ахъю дяви ккебгъу садпи йигъари Анна Ахматовайи гъамци гъибикIну:

*Гъи ккунирихъ шулайири тамарзу
Гъит къувватназ илтIикIри чан аьзабар.
Му аьгът вуйич учвуз, гъачIи веледар,
Учу табигъ гъич сарира апIудар!*

Му жвуван халкъдин къувватлувалихъ, аьндарвалихъ вуйи халис хъугъвал ву.

Дидкан гъацира Роберт Рождественскийин гъаму гафарира кIура:

*Учву,
Чивидар,
Аьгъю йибхъай учвуз,
Му жилилан учуз гъягъюз ккундайчуз
Ва гъушнира дарча.
ЙикIайизкъан гъубхунча женг
Невайин багахъ мучIу.
Гъийихунчу, гъузбан бадали учву.*

Халкъди аьхиризкъан дяви гъубхну, гъаз гъапиш кIваъ Гъалибвалихъ, закурин йигъахъ хъугъвал ади гъабхъну.

Гъира, кризисдин вахтна, гизафдарин хъугъвал шаклу гъабхъну, гъаддиъ писвалин ччивра а. Жа-жара ксариин, йиз фикриан, шаклу хъуз шулу, хъа Ватандин ва жвуван халкъдин шаклу хъуз ихтияр адархъуз. Дагъустан ва Урусат – ихъ ужагъ ву.

Жара хъугъвалра а, дидиз иман кIуру, думу Аллагъдихъ хъугъвализ кIурайиб ву. Иман айи касдиз вари а. Аллагъди ухъуз, эдеблудар, зегъмет зигрудар, кIваъ уж'вал айидар, жарариз уж'вал ккун апIрудар, ужуб узрудар йихъай, кIура. Аллагъ рягъимлур ву, дугъахъна илтIибкIнайи юкIв гъарган акуб ву, диди думу акв вардариз пайра апIура.

Гъи, гъюрматлу дишагълийир, узу учвуз мюгъкам хъугъвал ккун апIураза, гъаз гъапиш, уьмриъ гъалиб хъпан бадали, хъугъвал шаклуб дубхъну ккундар.

«Цирклар адарш — гъар адар, Жил адарш — ччиварра»

Ихъ веледар ухъутан
Ишри дупну уччудар,
Аптураза дюаъ йиз,
Ебхъри думу Худайиз.
Апри дупну дурари
Чпин абйирин мяълийир,
Дурубгуз юкIв дердери,
Аптураза йиз дюъйир.
Даришри ургру нивгъар
Улариин дурарин,
Ибшири дурариз даягъ
Дюъйир багъри дадйирин.
Гъаргандиз гъибтай кIваин:
Цирклар адарш — адар гъар,
Ччивраъ а уьмур цирклин,
Жил адарш — адар ччивар.

Ииз багъри ругариин аьшкълу ва дурариз вафалу вуйи инсандиси, узу гъарган Дагъустандин гъубшубдикан ва ге-лежегдикан фикир аптураза. НивкI адру йишвар йиз гъаргандин юлчйир духъна, думу йишвар ихъ халкъдин къисматнакан вуйи фагъмари ацIна-йиз. Фикриз тарихи гъядисйир гъюру, дурарин шагъид узура гъахъунза. Гъарган саб фикри сикинсуз аптуразу: гъамусяагъ узъхан инсанариз фицил хайир тувусу шулу, фу дурариз теклиф аплузайкIан...

Гъаму ражари узу дагъустан жигъиларикан гаф пуз чалишмиш хъидиза, дурариз ебхъур кIури, умудлу шулза...

Жигъилвахтна аьдатибсигъибгъри гъабхъибдиъ яшар хъпахъ жара мяна рябкъюру. Гъадмуган, ихъ абйири чпин аьдатар пайгарди гъаз уьрхюри гъахънуш, гъавриъ хъуз хъюгъюрва.

Къаляхъ илдицну лигураза. БицIи дагълу гъул ГиничIутIли рябкъюразуз. Сумчриз вари гъул уч дубхъна, вардариин милли палат ал. Дишагълийири кIуларихъ кюгъне

ягълухъар хъа, гъарсарин палатдик арсран безегарка, хъа жилижвуварин кIул'ин итIибкъу хъа айи пIанIхар ал.

Столарилан бугъ алдабхура-гъизилин ранг али гъяжибугъдайин хинкIари ленгерйир ацIна. Нисун ва укIан афрарихъди синйирра ацIна... Столариин гъамус сумчрариъ гъиврайи лазим дару хурагар ва гъаб-гъажах алдар.

Узу дагълу сумчрарихъ цIигал духъназу! Думу сумчрарин шадвал сяргъят айиб дар. Сари гаф кIуруган, тмундар ил дибисну хъпехъуру. Дурариз гъарсаб гафнаъ дерин мяна айиб аьгъа, думу гаф гъарсари чан хуржнариъ ивру.

Дагълу сумчрариъ вари сатIиди ялхъвниз удучIуври аьдат адар: майдан фукъан аьхюб вушра, ялхъвниъ саб жутIан шулдар — жилижви ва дишагъли. Му фукъан гюрчегди рябкъюрдаринхъа! Му ялхъванра асасуб шулу. Гургутум кабалгнайи хялар, шад сесер, зурна, далдабу! Ялхъвниъ айи дишагълийиъ фукъан гюрчегвал, сирлувал адаринхъа, хъа жилижвуваъ — утканвал!

Дагълариъ шлу сумчрар — му аьхю мярака ву, думу сад ва къюд йигъ'инди ккудубкIурайиб дар.

Узуз жилирин хулаз риш рякъ'ин апру аьдат гизаф ккуниб вузуз. Гъалабулугъ кипрубсиб гъядиса ву: кIазран, бархатдин палтар али, лизи келегъа кIул'ин илипнайи швушв. Дабалгну кидитIнайи дишагълийири швушван къаляхъди — сари — кахънайи лампа, тмуноури — гюзгю, шубурпири булагъдин штубацIнайи гвар хъади гъягъюру. Лампайин гюзгдиан атIабгнайи акв — му ригъ ву, хъа аьцIнайи гвар — буллугъвал. Гъаддиз дагълуйири, штухъ уьмрин тIаьм хъа, кIури шулу.

Жигъилар къюрна-къюрди гъузган, адахлуи, вари дюн'яйин сир ашкар апIурайиганси, швушван кIул'ин али келегъа алдабгъуру. Дугъаз сабпи ражну швушван нач'валиан уьру дубхънайи маш рябкъюру.

Хъа швушв булагъдикна адагъуб! Узуз му уччувб аьдат гизаф ражари гъябкъюнзуз. Швушван дуст шубариин вардариин милли палат ал. Дурарин гъюнарихъ хъайи

гварари нур тувра. Гварар ацІну, цІар дапІну, шубар булагъдиккан гъягъюра. Магъа завун ва жилин хъабалгнаи нагъма.

Кми-кмиди жигъилари, мода-йихъди гъягъюз ният ади, палтарилан вари асиллу вуйиганси фикир апІури шулу. Дурариз палтар алахъбан къайдайиъ культура айиганси гъибгъра. Ваъ, гирамидар, культура му дерин шейъ ву, культура – му сифтена-сифте жвуван аьдатарихъна, ччиварихъна, уьмумиди инсаниятди уч гъапІу хазнайихъна вуйи рафтар ву.

Учуз ич ахъю бабу гъюбхю шикларин альбом гавагъирси багъа вуйчуз. Шикларикан учуз ич тухмариан вуйи дишагълийир лигуйи. Дурарин бархатдин ва кІазран палтар ал, кІулихъ келегъа, цІилцІмар хъайи шалар хъа. Дурарин суратну йиз палтар алахъбан къайдара тьяин гъапІну, хъа арсран безегар йиз зяифвал гъабхънийиз.

Сабпи гонорар гъадабгъган, узуз ярхи сиргъийир гъадагъунза. Литературин институтдин сабпи курс ккудубкІган, дурар ккитІну Мягъячгъалайиз гъафунза. Ду-

келегъа хътабгъундар». Узу гъулаъ имиди йиз дуст шубари, чпин бабарин сундхариан сиргъийир адагъну, ибарикк ккитІнийи.

Узу фикрарий бицІивахтназ къляхъ хъдаркруган, дици кми-кмиди шулу, сабпи нубатнаъ хъадукран хутІил хъдабкру машквар кІваин шулиз.

*Убчвур далдабу,
Ялхъвниъ аза узу,
ПсинчІиси шад
ГъатІарцІназа йиз хлинцІар,
Гъуландари алагъна уз'ин улар,
Мухриъ ергура жигъиларин юкІвар,
Бахил вуди лигура узуз шубар.
Ялхъвниъ аза узу пучІу шавгъарси,
Тирхураза хъадукран таза псинчІси.*

муган сарира дицдар сиргъийир ккитІрадаи. Улар ичІиргъну вари дишагълийир узухъинди лигуз хъюгънийи, дурариз узу жара аьламдиан гъафирси гъиргънийи. Хъа узу йиз багъри гъулаз гъафиган, вари гъяран гъахънийи.

«Лигай, фици дугъаз сиргъийир балгураш! Москвайиз гъушнушра, дугъу кушар хъатІундар, кІулхъан

ГъяцІлиликариккди хъадабкнайи хутІлилан узу малариз ччивар дюхю-раза. Магъа бицІидарихъди дусназа, хъа ич улихъна бугъ алдабхъурайи йикквахинкІархура. Дурарин тІяаьм ва хуш ниъ гъира кІваин илмийиз! Машквар мяълийир ва ялхъвнар апІбинди ккудубкІура. Магъа узу ялхъвниъ аза, хилар хлинцІарси гъатІарцІну, чарх йивураза.

Вари гъаму наана гъубшну?! Ихъ уччвудар аьдатар, ихъ ляхна-рин гюрчегвал? Фукъан уж'вал ва иштираквал инсанари сар-сариз багъиш апІури гъахъну! Мил апІбан аьдат варитІан уччвуб вуйи. Вари гъуландар уч духъну, гъулажвуваз хулар тикмиш апІуйи. Хюни адру-риз никк тувуйи, даршлуриз гъар'ан гакІвлар хуйи.

Хъаухъхан ккадахънайи гъулар цІийикІултІан дивуз шулдаринхъа? Ихъ абйири битмиш гъапІуб гъеле ими аьхир! Дурари къял'инди руг хъчІюбхюри бистнар апІури гъахъну. Чпин веледар, хизанар уьрхбан бадали. Гъи жюрбежюр техника ашра, хутІлар ичІиди гъузра. Гъи хутІлиъ, хъраъ лихуб улихъдиси читинди дар.

Машквараригъди ичв багъри гъулариз гъарахай, таза жилинниъ гъисс апІинай, табиаьт уягъ гъабхъивал рябкъяй, хъадукраз салам тувай! Инанмиш вуза, учву багъри жилик китІнайи зунжур хъанара ижми хъибди. Диди учву ичв ччиварихъна, абйирин фагъумлувалихъна ва уьмрин дигиш даршлу даим къанунарихъна гъахиди.

Аза узу мюгьюоббатнан уълкейиъ...

КІВАН ХАЛ

Дагълу гъулан ачухъвалиъ,
Дагъларин рягъимлувалиъ
Йиз азад рюгъ артмиш гъабхъну.
Тикмиш гъапІну йиз рюгънан хал
Дагълуйин хилари гъялал;
Абкнуну лизи рангниинди,
Дагълари туву йиф’инди.
Гюзгйир гъяхъну унчІваригъ кІван,
Дярябкъруси ранг мучІушнан.
Жарадарихъан апІруб жин
Думу хулаъ адай якъин.
Дид’ан укІу зав рябкъюйи,
Хъа ригъди нулар рагъуйи.
Уж’валин гъар аргъаж шулай
Душваъ ва чан бегъер туврай.
Жилгъйир гизаф вуй марццидар,
Хъа хярар – гизаф гюрчегдар.
Йиз кІван хал вуй гизаф акуб,
Марцциб, гъамсана ачухъуб.
Йиз кІван хал вуйи адатиб,
Йиз вари гъуландаринсиб.

ЦАБУКИ

Шулайиз кІваин: хъадан сад йигъан
Ухъу къюридра хъраъ дуснайган,
Успагъиди вуй къюкйирин къялаъ,
Саб ашкъ убгурай ихъ къюриддин кІваъ.

Гаф дибрихърайган, улдубтІза цабуки,
Али шубуб цаб, шубуб чуру чІукІ.
Ва, кІваин дубхъну абйирин мисал,
Йиз юкІв ккебехъу, гъабши марцци лал.

Хъа дидиъ узуз гъеебхъуб вуйузу:
Эгер юкуб цаб али укІ увуз
Гъибихъиш, хурвуз юкубпи цабру
Ахъю бахт, шадвал, жилиин алдру.

Ва, къан дарапІди, хъюгъюнза абгуз
Юкуб цабнан укІ, узу бахтлу хъуз.
Ахъирки думу гъибихъган, бирдан
Гъивза ашкълуди къялягъ китабнан!..

Хъа гъира думу успагъи цабуки
Гъяйиз китабнягъ, юкуб чуру чІукІ.
Вузуз думу йиз шад бахтнан лишан,
Уъмри тувнайи йиз жигъил яшнан.

* * *

Йиз чІарар гъарагъну микІлахъ,
Аку завари гъапІузуз бахш,
Тувунузуз хуш дерккучІимир,
Кулих, айи чаъ ургуб гъаш.
Хъа гъапІру ургуб рангнакан?
Ва гъамкъан рангар сар узуз?
Дарш апІуза дидкан тІублан,
Даршсан балгуза йиз гардан?
КкитІрин сиргъйирси ибарикк?

Фазуйин гаф

Узу Литинститутдиз урхуз гъягъруган, Аьли ва Расул лап бицIидар вуйи. Узу мягъкам, аьхю юкIв айи, къувватлу касдиз жьвуваз душну ккуниганси гьиб-гъуйуз. Муса Мягъямедович уьмур хьанIбан дагълу саягъ учIруди гюзлемши апIру инсан вуйи, узуз думу варибдикан кадатIнайирси гьиргъуйуз. Фици-вуш хьабхъган узухьна общежитиейиз Юсуп Хаппалаев, Аьгъмедхан Абу-Бакар ва жара дагъустан писателар гъафнийи ва дурари, узу нубатнан ражну чаз ваь гъа-пиган, Муса поездикккурсуз гъягъбакан ктибтнийи. Гьелбетда, музарафат вуйи, хьа дурари, Мусайикан узуз ужур жилир ва йиз бицIидариз лайикълу адаш илувалиин узу инанмиш апIуз хьюгънийи. Гъадди-хьанмина узу дугъаз жара улариян лигуз хьюгънийза, аьхирра эвленмиш гъахънийча.

Узу Мусайиз чухсагъул кIураза, дугъу гъякъикъат-диърайиз веледар чан багъридарси къабул гъапIну; хьа учуз Мягъяч ва Жамбулат гъахъиган, дугъу аьхюну-дар дурариз чешнеди улупури гъахъну. Гъамци кIуйи: «Лиг гъа, Аьлдиз кIурза, Расули апIруб апIидивуз...» Чвийр гизаф албагдар гъахъну, гъаци хьубра гизафси Мусайин лайикълувал ву.

Гъит сес алди рахри дурар,
Шадвал кипри гъит гьарсарик,
Аьлхъюз гъитри вардин улар.
Дарш бирхуруш аьгъдар валжагъ,
Швушвансиб гюрчег булушка?
Ясана апIурза камар, -
Узканра ишри сар бика!
КIазран ягълухъси дарш кIулихъ
Хъиприн? – Гъит вардиз ибши хуш...
Ваь фукIа шуладар дидкан,
Рангар пай апIурза шлиз-вуш...

АЗА УЗУ МЮГЪЮБАТНАН УЪЛКЕЙИЪ...

Аза узу мягъюбатнан уълкейиъ,
Аьламат ву, дярякъюбсиб улариз.
Узуз жара юрдариз зат гъач макIан,
Милин гъягъюз ккундарзуз гъич наанкIа.

Аьгъдарш кIурза увуз, фукъан читинди
Узу гъабгнуш уълке, айи хиялиъ.
Йисирвалиъ абхъиган юкIв дишлади,
Ухшар гъабхъну думу ацнайи сундхиз.

Ачухъ духъну гъатIарццну укIу завар,
Къюркъкъан имдар, гъеерцIну мучIу дифар.
Гъягъюраза жележгдиз йиз улар
Арццну. Аьламатназ духъназу ухшар.

Адаршвур аийз рякъюъ гъизилгюлер,
Сикинсуз ву му уълкейиъ кIван гъюлер.
Яваш, ккунир, ихтиятди див ликар,
ЧIур мапIан ихъ мягъюбатнан хьадукар.

* * *

ГвачIин ккиву цIйи ахсар,
ГвачIин ккебгъу йиз цIйи йигъ,
Уьрх пакди архийрин къастар,
Гъибт гьарган кIул'ин ислягъ ригъ.

Артухъ апIин халкъдин шадвал,
Бахтлура апIин гьарсар кас.
Аьлхъру улариз пашманвал,
Ваь, къисмат дарибши асла.

Нежбри хутIлиъ убзруган тум,
Дугъан кIул'ина мубгъан сел.
Хьадукар вуйган гургутум,
Чюлийн гъибт мяълийин сес.
Зегъмет ккуни мургужвван
Артухъ апIин хилин къувват.
Рягъимлу гъиссар айи кIван
Мублагъ апIин шлубкъан бахт.

Уьбх йиз мерд халкъ дявдин цIихъан,
АлтIабгнайи зав гъибт кIул'ин.
Сабсан дарпи шулдар узхъан:
Аьшкълу вуза ув'ин, гвачIин!

Таржума гъапIур П. Асланов ву

Зяифур хьуз ккундузуз

Эгер Первердигари дишагъли жилижвувтлан заанур вуди яратмиш апуз ният гъапнийиш, Дугъу думу жилижвуван келлейикан, эгер лукди яратмиш апуз ккун гъабхънийиш, жилижвуван ликриккан яратмиш апууйи. Хъа Первердигариз дишагъли жилижвуваз барабар вуйирди яратмиш апуз ккун гъабхъну, гъаддиз думу жилижвуван мурглин тлуикан яратмиш гъапну.

Аврелий АВГУСТИН

Аллагъди гизафуб тувунуз, гъаддиз гъар йигъан клураза: «Аьлгъямдулиллагъ!» Хъа узуз дугъу туву варитлан къматлуб – му сабур ву. Йиз жилир Мусайи узуз кми-кмиди клуйи: «Узу яв сабриин бахил вуза». Хъа йиз швшвари чпин жилари чпиз клуру гафар узукна клури шулу: «Увуз дадаинсиб сабуради ккундийи...»

Дагъустандиъ чаин му къадар чиркишин улубзу, чакан мукъан улхбар, футнийир тарагъурайи жара дишагъли аш, аьгъдарзуз... Нирарин эвелар сабийишв'ан ахмиш шлуганси, думу футнийирра саб эвелиан удучлура, хъасин халкъдин арайиъ рагъура.

Инсанар гизафси йиз кушарикан улхуйи ва улхури ими. Узу йиз кушар за дапну китлуз хьогъхъанмина хъцур йис гъубшну, хъа тема гъамусра дигиш гъабхъндар.

Фазуйиз артмиш шулайи дюн'я, Азия, Европа жарадаризтлан ухди гъябкъну, амма думу чан дагълу палатдихъна дигиш гъабхъндар: клулихъ вардари цийи ягълухъарихъ масу туву кюгъне шалар хъархава ярхи ккурттар алахъура, пуз сарин клулиъра убшундар. Дугъу чан кушар къатларра, рангламишра гъапундар. Йиз кушари жара шаирар гъевеслу апури гъахъну, дурарикан шиърар гъидикларра а. Узу кушар фици китлуруш насигъя-

тар туври, кагъзарра диклуйуз. Узу жарадарин гафариз саб вахтнара фикир туври гъабхъндарза. Йиз къяляхъ инсанари фу клураш, вари ебхъури гъабхънзуз, амма сарихъдира гъалмагъал гъапундарза, бабан гафар кваин шуйиз: «Гъванар бегъер хру гъариз йивури шулу».

Амма варитлан аьламатнануб гъадму вуйики, му инсанар узухъна гъюри, йиз тярифар апури, уччвудар гафар клури, йиз шиърар кваьланди урхури шуйи.

Узу фтин-вушра клуллан чигъар апуз хьогъру йиз жилирихъдира жвув гъаци гъахуз хьогъюнза. Гизафси ич улхбарин багъна учу ляхин апуру стол шуйи.

– Йиз биклар кайи дафтар набши?

– Кучундарза.

– Гъар йигъан текрар апураза: йиз столихъна мягъан. Бишируг марцц маплан. Мушв'ин сабсан клаж алийи. Набши думу?

– Аьгъдарзуз, Муса, узустолин багарихънакъан гъафундарза! – жаваб тувуйза аьлхъюри ва гъялакди майдандина лиузуз гъягъюйза.

Дафтар – ляхнийн, хъа клаж палтмин жибдиъ дихъуйи...

Узу хулаз гъюруган, Муса илцифну шуйи:

– Яв сабриин бахил вуза, – клуйи дугъу, ухътар апури...

Амма саб ражари узурат тунт гъахънийзу, узуз фу гъабхънуш, аьгъдарзуз.

Базар йигъ вуйи, узу афрар уржуз фикир гъапза, думуган йиз баяр эвленмиш духънадайи. Ич аьхю хизандиз афрар гизаф дуржну ккундийи.

Мусайин ляхин апуру стол дахъру хулаъ айи, дугъу душваъ ляхин апурайи. Узу хямир ктибшуз хьогъюбси, дугъан сес гъабхъи:

– Фазу, узуз мишмишарин мураппара хъади, тунти чай аьбкъин.

Узу хилар хямрихъан марцц дапну, дугъаз чай убза.

Хъана хямрик кучубси, хъанара:
– Фазу, йиз гъюнарихъ хъипруб
абкъин, ахъюди ву.

Хилар марцц дапну, дугъахъна
хъипруб хъади гъушза, хъасин
мегънис жвилли аплуз хъюгъза.

Хъанара ебхъуразуз:

– Фазу, узухъна клей абкъин.

Узу фукла дарпиди, йиз ляхнин
столилан гъадабгъну, дугъахъна
клей хъади гъушза.

Афрар уржуз хъюгъюз хъуркъа-
йиз хъанара ебхъуразуз:

– Фазу, гъач, мушваъ унчІв
хъибхъ.

УнчІв думу лихурайи столин
багахъ хъайи, дугъу гъудужвну
хил гъацІабккнийишра, хъибхъуз
шуйи. Хъа узу кухняйиан дупну,
ликарикк кусри ккивну, унчІв
хъибхъну ккундийи. Мушвахъ са-
бур гъудубгнийиз. Узу думу унчІв
гъаци хъибхънийзаки, шюшйир
гъютІурчвну, вари хал вуйибси
гъарагънийи.

– Ваъ! Ваъ! Узхъан сарун агъ
аплуз шулдарзухъан... Узу увуз
фуж вуйин... – читдин халатра
хъади, тапочкйирра алди чІа-
тинди утІурччвза, хъа спортдин
палтарра алди Муса йиз къяляхъ
хъергу. Дугъхъан узухъ хъуркъуз
шуладайи. Майдандин гъацІна-
гъацІкъял' ин шлин-вуш хилари
узу гъидису. Думу Мягъмед
Гъямзатов, просвещенийин ми-
нистрин заместитель вуйи, думу
шлихъди -вуш гъюрюшдиз гъягъю-
райир вуйи.

– Фазу, фу гъабхъну? Наана
жаргъурава?

– Сарун шулдарзухъан, – ишуз
хъюгъза.

Му арайи узухъ Муса хъуркъу.
Дугъу салам туву ва гъапи:

– Фазу – му тІурфан ву, думу
фуну вахтнара утІубчвуз мумкин
ву. Дугъаз узкан гиран гъабхъну.

– Фазу, уву фагъумлу, дирбаш
дишагъли вува! Хулаз гъарахай ва
душваъ гаф-чІал апІинай! Рябкъю-
рануз, вари учвуз лигура! – гъап-
нийи Мягъмед Гъямзатовди.

– Узуз я дирбашурра, я фагъум-
лурра хъуз кундарзуз, узуз зяифур
хъуз, дишагъли хъуз ккундузуз! –
ишурайза узу.

Ахирра Мягъмед Гъямзатов-
дихъан учу хулаз гъауз гъабхъ-
нийи...

Вари хулаъ йиз гъюнариин ал
– ахъю ляхнарра, жвилли гъайгъуш-
нарра, хъа узуз, жилижвуван гъю-
нийин кІул иливну, йиз дерднакан
пуз ккундийуз. Бахил вуйидари
йиз ифи убхъруган, узуз йиз кІваъ
айи гъагъ пчІу, юкІв айтІлан аплуз

ккундийуз, душваъ фу гъябгъю-
раш, сар шлизкІа рябкъбан ва дугъу
йиз язухъ апІбан бадали. Дарш вари
уъмриъ узу дирбашурра, сабур-
лурра, ужурра духъну ккунду. Хъа
узуз зяифур хъуз ккундузуз, узурра
шликІа уърхбан бадали!

Фазуикан гаф

Вари гьаму йисари Фазу Аьлиевайин яратмиш'вал кьуб асас цирклигди артмиш гьахьну – лирикайин ва ватандаи'валин. Му кьуб тема варитан багьа ва деринуб вуйи саб уьмуми гьисснун сатли аплура – ккунивали. Уьмрихьна, инсанарихьна, табиатдихьна вуйи ккунивал Ватандихьна вуйи ккунивал илтубклура, багьриругаринулихь буржлувал гьисс аплуз, ккудубшу тарихдин гьайран хьуз, гележгедик умуд кивуз гьитра.

Фазу Аьлиевайин китабар Москвайин вари чапханйиргь удучлури гьахьну: «Совет писатель», «Совет Урусат», «Воениздат», «Художествойин литература», «Малыш», «Бицлидариз вуйи литература». Дурар гьацира «Огонёк», «Крокодил», «Халкьарин дуствал», «Хабрар» журналарин приложенийирсира удучлури гьахьну. Дугьан китабарин тираж Дагьустандин халкьдин кьадартан артхьуб вуйи.

1969-ни йисан Фазу Аьлиевайиз «Дагьустандин Халкьдин шаир» чвур тувну, гьацци думу Советарин Союздиъ варитан жигьил халкьдин шаир гьахьну. «Ругдин тики миклу гьабхурдар» романдиан Фазу Аьлиевайиз СССР-ин писателарин Союздин, ВЛКСМ-дин ЦК-ийн Н. Островскийин чвурнахь хьайи премия тувну.

Советарин Союздин игит Аьгьмед Аьбдулмежидовдиз бахи гьанлу «Йицимиржибти хьадукар» поэмайиан Фазу Аьлиевайиз СтИал Сулеймандин чвурнахь хьайи Гьокуматдин премия тувну.

Фазу Аьлиева литературайин вари жанраргь гьилиху шаир ву. Думу лирикайиъра, прозайиъра бегьерлуди ва кьувватлуди гьилихну. Дугьан милли хасиятнан вари рангар ва дагьлурдан абсарарин культура чпигь атлагнайи романар халкьдиндар гьахьну.

Микисиб Вахт

Узу ахсариз унчлв тлапунза ва ич ккуниваликан шиир биклуз хьюгьонза. Бирдан унчлвиъ хабарсузди микл абхьру ва йиз клулихь хьабхьрайи ягьлухь уьлчлюбгьюру, биклурайи кагьзар жил вуйибси рагьру, ва вари цларар чиб-чпикди марцци гьидикьуру.

Мукь диврайи саб псинчл, чан ушвнигь гьайи швумсиб дутлукнаи гаклвлигь, унчлвин гурзлигь гьивну, жараб хуз тибхуру. Хьа гьаншарнаъ айи гьарзун кланалан пайгарди саблюкь завуз удубчлуру, диди чан гьамгьамигь ахсрин саб члукл дибснайи. Гьялаквал кади, дарагьнайи кагьзар гьварч аплуз хьюгьонза, амма дурар йиз фикрарси гьидикьну ва миклу гьурхну.

Уву узуз гьар гвачини ахсарихьди унчлв'ан туври шлу кюкйирин кунцлар наши? Дурарилан гьязур шиърин цларарси жилиина алдахьури шлу марцци чигран цадлар наши?

Лене

Гьамус лап цлибдитан гьюлихьна гьагьюри шулдарза. Хьа йиз юкль гьалхмиш хьуз хьюбгьиган, жигьил вахтна дагьлариз гьагьруганси, гьамус гьюлихьна гьагьюраза. Магьа гьира гьюлин гьирагьдихь дийигьназа. Йиз ликарихь йивури, лепйир тикйир шула. Думу лепйириз кьил ва дерд гьварч духьнайиси шулазуз. Узуз гьюли чан уклу унигьдиъди узухьна чан дерд дубхнайиси азуз. Амма йиз дерд гьадмукьан ахьюб ва нивгьар гьадмукьан кьялчлудар вуйизки, узуз гьюлин дерд марцци бициди рякьюразуз. Узу гьюлихьна юкльв кьядяхьбан бадали дуфнайир вуза.

Ва йиз гьаври гьашиганси, лепе узхьан кьяляхьра шула, хьа йиз клваз гьадму саб вахтна сацлиб гьулайра шулайиз.

Йиз гирами! Эгер яв ликарикра гьюлин лепе кубкграфш, уву дидиз, увура дерднаан дуфнайибдикан ихтилат аплин. Гьит думу узухьнара хьубкьри – узу думу кьаршуламиш аплурза. Жарадарин арайиан узуз думу аьгью шулзуз ва дидин нефеснаан узуз яв ил аьгью шулзуз. Гьадму лепейиз узу ан;агь саб гаф клурза: «Ккилигураза!»

Дагар

Йиз гьулан кьяляхь дагьлу дагар а. Ярхлаан думу никел али тазси рякьюру, шту абцнаи. Багахьна гьюбахь, думу имбубсан ахью шулу.

Дагар хьадну гьулан бицидарин ккудудубклура шадвал ву. Дурар ярхи йигьариинди дидик жиклури шулу. Амма гьелелигь гьич сарра диди чан кланаз дизигнадар. Мушваъ лизи дурнийирра, члуру уьрдгарра шулдар, дидиъ балугьарра адар. Хьа гьар йигьан кьуб ражари, дагьлариз гьагьруган ва кьяляхь гьюруган, мина шидубхьуз чарвийрин сюрйир, хварарин ирхйир ва маларин лижар гьюра.

Хьа йишвну дагркан варидариз ачухь гьюзгю шула. Гьятта гьациб хиялра шулу: эгер думу адайиш, хьадарин ва вазлин акувалра кьит шуйи. Дагриъ хьадариз чиб-чпихьди гьюрюшмиш хьузра гьулай алабхьура, завариътан. Гьаму дагрихь узузра, увузра гьацци ужуди шулхьуз, хилар дидисну, дидин гьирагьдихь хьайиган, йигьандин субайвал дишла терг шулу.

Учуз гьаргана увухьна дих аплин, йиз гьулан аьлапатнан дагар!

КІваин илмияв, Фазу?

1962-пи йисан Фазу учухна, Дагъучпедгиздиз, гъафну.

... Му аьдати ляхнин йигъ вуйи. Вари чпин йишвариин лихурайи. Магъа заведишди учІру сесниинди типография-йиз вуйи буйругъар тувра. Магъа лезги редактор авторихъди рази шуладар. Авториз хъял гъюра. Дугъу йишвну даърахди яратмиш апІури гъахъну. Дугъаз редактори кІурайибдихъди рази хъуз рягъятди дар. Сесер айибтІан ягъал шула.

Магъа идарайинтму мурччваъ сес хъади фу-вуш урхура. Мушв бицІи вахтнан арайиъ арфарин рягъвяриз ухшар гъабхъну. Амма увуз, Фазу, фукІа ебхъдайвуз. Уву ахъю сесниинди гагъ шиърар урхурава, гагъ мяъли апІурава. Гагъ аьлхъюрава, гагъ уларилан нивгъар крузураяв. Гъамцира кІурза: уву мина ляхниз гъафи сад кІуру йигъан учу увуз яв къяляхъ, уъру гварцІлар кайи риш, кІури гъахъунча.

КІваин илмияв, гирами Фазу, уву думу ярхла йисари учебникариз ва методикайин литературайиз ахъю эгъемият туври гъахъунва?

Думуган урхбанна педагогикайин издательство просвещениемин Министерствойин дахилнаъ айи. УМС-дин руководительди просвещениемин министрин заместитель Мягъамед Гъямзатович Гъямзатов лихурайи. Узуз, шубубпи классдиз вуйи лак чІалнан учебникдин авторизси, УМС-дин совещаниеминиз теклиф гъапІнийи. Уву авар чІалнан учебникдин автор вуйва. Узу йиз учебникдин мянайикан ва дидик дагъустан уьмрихъди аьлакьалу вуйиб цІибди кайиваликан гъапнийза.

Гъацира бицІидариз чпин багъри юрднанкан ва ахъю Ватандикан аьгъюди ккуниваликан гъапнийза.

Аьлимари УМС учебникариъ ерли материалар адрувалиин ва дагъустан бицІидариз вуйи китабар адагъуб лазим вуйивалиин инанмиш гъапІнийи.

Фазу, кІваин илмияв, ухъу швнуб ражари, лазим вуйи кла-жар гъадагъуз, министрехъна, мектебарин институтдиз гъушнуш? Дагъустандиъ бицІидариз художествойин литература адабгъуб чарасуз вуйивалин месэла гъитІибккнийхъа.

Йиз ккуни Фазу! Уву Москва-йиан хлинцар киршну гъафнийва. Гъаддихъанмина Дагъустандин йирхъуб милли чІалниинди бицІидариз вуйи литература адабгъуз хъюгънийи.

ЦІиб вахтнанан уву хъанара ягъал гъахънийва, Фазу! Корректорин гъуллугъанан редакторин гъуллугъниина гъушнийва, хъасин – бицІидариз вуйи художествойин литературайин редакцияйин заведишди...

... Сад йигъан хъяхъган узуз зенг гъапІнийи. Телефон гъадабгънийза:

– Курзи Мамаевна, багъиш апІин, яв кюмек лазим вузуз!

– Муса вуйна? Фу гъабхъну? Фазуиз фукІа гъабхънийин? БицІидар ужу вуйин?

– Ав, ав, вари ужу ву! Узу жара месэлайин гъякънаан зенг апІураза! Йиз Фазу «Дагъустан дишагъли» журнализ ляхниина гъаъра...

**Курзи Кажлаевайин
кІваин апІбаран**

Ругдин тики миклу гъабхурдар

(романдиан члукI)

Гвачнин ухди, итIибкъу хъа али якълин гардан-дихъ ягълухъра хъибтIну, – швушваз пешкеш, – Умардада ва Халун хул’ан удучIвнийи. Жилир улихъди гъягъюрайи, хпир – дугъан къяляхъди. – Лиг, лиг! – чIигъ гъапIу Гъюризадаи чан хулан айвандихъан гъуншдиз, – Халунди ва Умардадаи ухъуз, сумчриз фици гъягъюруш, улупура.

– Бахил махъан, Гъюризадаи! – гъапи чаз теклиф гъапIундар кIури, хъял кайи гъуншди. – Увуз каркаъ айиб тувш, уву къяляхъ къюбди тувну ккунду. Тажутдиндиз айир сар бай ву, хъа Умардадаииз – къюр а. Тажутдиндиз дугъаз къюб шал ва къюб якъ гъахуб алабхъура!

Вардари Умардада чавушди ктагънийи, аьхирим-жи вахтна сумчрариъ жара чавуш рякъюрадаи.

Сумчриъ айи хяларикан гъарури учв жа-жаради гъахури шулу. Сари, саб кIарчлиъ айи чяхир гъубхъубси, кчIирхуз багъна абгури шулу. Тмунури йисариинди чан кIваъ убхъюрайи сир вардариз ашкар апIуру, саризра ушв абццуз мумкинвал туври шулдар. Шубурпири, хъаршликк хил ккутIубкъну, чан фикрариъ сирнав йивуру. Хъа столихъ мяслябът ва шадвал хъади ккунду! Чавушриз вари рякъюра, ебхъура, дугъу ара-арайик

жигъиларин, сумчрин эйсйирин сагълугънаан рюм-кара запIри, уждар гафарра кIури ккунду.

Умардада, наанкIа чIирх гъипрайир аш, лигура. Ихтиятди дугъу сяргъят адру гафар чпин гъирагъариъ тIаъра. Пашман духънайирин кIваъра шадвал убчIвра. Ваъ, чавуш хъуб рягъят дар. Магъа думу кIарччлиъ чя-хир убзну, дийигъна, думу дугъу литIанкъан имдарди дубхъну кунду. Вари чавушрин буйругъиз ккилигура, солдтар чпин командиризси.

Умардадаи лизи мужри ккайи юкъуб кIуру насил рякъюрайи ва му хуларин шибритI ипу къабижвунан сагълугънаан кIарч запIра. КIарчлиъ айи чяхриз саб хумпI гъапIубси, дугъу улар завузди ккидирчура, Аллагъдихъан кюмек тIалаб апIура. Дугъан кIвантIар миркклик куркIубси гъаргъну, амма дугъаз думу аьхиризкъан дурубхъуз ихтияр адар. Умардада сабансан кIарчлизди лигуру, дидиъ гъабчIи къюлу сирнав йивура. Хъасин дугъу жилиъ чан лигуб утIубкъуру: «Учу тухъ апIурайи жил, кюмек апIин». Амма фагъум-луди жил ккебехъна.

Умардада вардарихъинди лигури ккебехънайи, эгер хялариз чяхир айи челгиъ гъабчIи къюл айиваликан аьгъю гъабхъиш, вардарин хилариъ айи кIарчар жилиинди тIирхуру. Дици гъабхъиш, вардарин кIваъ айи шадвал дубгуру. Хъа мициб сумчир гъаз вухъа?

Чавуш чавуш дар, эгер дугъхъан мициб аьгъвалатнаан удучвуз гъабхъундарш. Гъаддиз кѳури шулу халкьди: «Эгер лазим гъабхъиш, чавши кюлер кайи гъарра хътѳюбкьѳуру». Вахт тѳибхурайи. Уьмардадаи улар уьлчѳюкьну кѳарч уьлюбгънийи ва маш кѳанаккди столийн дивнийи, дидиь литѳанкьан имдруб улупури.

«Гъятта Аллагъдизра саспиган кѳвантѳариз аьгъѳюб аьгъѳюди шулдар», – гъаму дѳюшѳюш кѳваин аѳѳури, хъасин гъапнийи дугъу узуз.

- Чавшиз баркалла!

- Сагъ ва бахтлу ишриву! – чѳигъар аѳѳурайи шадвал бадали чавшиз гъаѳѳюб алабхънуш хабар адру хълари.

Убхъурайи чъхрихъди хъанара чавшин хилиь айи кѳарч абѳѳрайи. Сабпи жут ялхъвниз удучѳвнийи. Узу аьхюдар уламнаь гъитнайза. Дадайихъан мушваь кьаназ гъузуз шуладаи, дугъу Мягъямед- Жавгъариз никк тувну ккундийи, хъа узуз, мярака алдабгъган, Уьмардадаин хулаь гъуз, гъапнийи.

Пиян духъну ликрилан алдахъу Уьмардада Халунди хулаз хъчѳюрхурайи. Узу ккебехъну дурарин кьяляхъди гъягъѳурайза.

- Гъаѳѳунвуз гъи? – улхурайи Халун жилирихъди.

- Инсанари фу кѳуру: чавуш ликрилан алдахъну.

- Узу пиянди айин? Узу узун пиян духъна кѳурава?

- гиран гъабхъи Уьмардадаийз.

- Узу фу кѳурава? Узу ккебехъназа. Узу зат пиянди адарва. Анжагъ лик алдабгъну гъач, кьан ву!

- А... Узу узун пиян духъна кѳураш, гъамусьяьт дагъдин кѳакѳниина удучѳвурза...- хъял кубчѳврайи Уьмардадаийк.

- Узу пиянди а кѳури, шли кѳуравуз? Гъубхъунва ѳѳибди... Гъач хулаз!

- Узу гъавриь йихъ... Вари кѳваин ализ, Аьзряилиз жан тувруганра, кѳваьлан гъябгъдариз, фици чъхриь сирнав йивури гъабхънуш.

- Фуж ву думу? Фуж ву сирнав йивури гъахъир?- хъял гъѳуру Халундиз. – Гъамус гъавриь аза, гъаз увуз сарди мина-тина гъягъѳюз ккунди аш. Шлихъна гъягъѳурава?

- Фу вушра макѳан, хпир! Узу думу хътѳюбкьѳунза! Саб вахтнара кѳваьлан гъябгъдариз...

- Увхъан фуж кѳваьлан гъауз шуладарвухъан?

- Узу думу хътѳюбкьѳунза, хътѳюбкьѳунза! Амма му сир ашкар даѳѳну ккундар!

- Агъ, Уьмардада, дячѳябгънайи ккуртдиз пинара бихъур. Ув'инди дѳюн'я убкьнадар! Узу варибдидан хилалдабгъури гъахъунза... Варибдикан аьхиризкьан кидибт, дарш хулазди яв лик хъибдар. Яв баярихъан-кьан нач аѳѳин, – Халунди жилирин улихъ гъаѳѳир хъяркьнийи. – Пиян духънайиган увуз фуж кѳваин духънаш, дугъахъна гъарах!

Гъаѳѳрушра аьгъдарди Уьмардада раккнарихъ дийигънайи, узун дугъан язухъ гъабхъизуз.

- Гъач учухъна йишвазди, – гъаѳѳиза дугъаз.

- Рябкьѳурануз, Патѳимат, ляхин наанакьан гъубшнуш! – Уьмардадаи узухъ чаз терефчивал абгъурайи. – Закур райондиз душну, дишагълийирин отделар хъяркьѳюб ккун аѳѳурза! Хупар багарихъди учу гъуларанра утѳурккуз хъѳѳуру. Гъар собрандиь ебхъруб саб ву: «Дишагъли ккун даѳѳну, дугъаз гъѳормат аѳѳури ккунду.

Дурар ич кѳул'ин элъяна, – кѳурайи Уьмардадаи, ич хулаь учѳври. Учѳ дяркьну, дада мѳюгътал гъахънийи.

Уьмардадаин машнак аьмалдар аьлхъѳюб кайи.

- Эгер гъари гъаѳѳиш, узун мушваь а макѳан. Парихан, кѳуразавуз, гъамусьяьт сумчриьтѳан мушваь аьхю шадвал хъибди.

Дадаи Уьмардадаийз тѳунти чай гъивнийи.

Ликарин сес гъеебхъу Уьмардада адашдин хулаь жин гъахънийи – учѳ адашдин ва дадаин хулаз гъаѳѳи кѳуйча. Гъягъдизди хъял кайи Халун учѳвнийи. Узун думу зат мицирди гъяркьѳундайуз. Думу гъакси лизи духънайи, улариь ажугъ айи. Саб геренди думу раккнарихъ дийигънийи, хъа хуллан ул илбицну, кѳулихъ хъайи ягълухъ хъчѳюбгънийи ва столийна гатѳабхънийи.

- Магъа, Парихан! Узу узун ккарѳѳрава, – кѳурайи дугъу зарбди. – футнийир ву, кѳури, аьлхъѳурава! Гъи дугъу кѳул'ин гъибисну. Думу зат кѳваьлан гъаьдарза, гъаѳѳну. Дугъу фтиь-вуш сирнав йивури гъахъну. Му дугъаз мици улдубчѳвидар! Узу думу Халунди имдарза... Узун дугъаз аѳѳруб аѳѳидиза...

- Узу гъамусра дугъан тереф бисурава, Парихан? Узун йиз гъяйвнин жилвар ижмиди дибисназа, кѳури фикир аѳѳурайза! Вуйиштѳан, думу жарарин хилиь а, – Халунди чан ягълухъ кѳулихъ хъабхъу. – Закур жара хъуз аьрза тувурза! Холхоздиь ккунибкьан ляхин а, гашлу йикѳидар!

- Яваш, Халун, гъялак махъан! Белки, думу наанкѳа лиѳурашул, – дадаи чан сес за гъаѳѳу, Уьмардадаийз ляхнар хараб шулайиваликан мялум аѳѳури.

- Гъѳул деринуб, амма кѳан ккайиб ву! Варитѳан ягъли дагъдизра кѳакѳа! Йиз сабурра аьхир айиб ву!

Адашдин хулан раккин абѳѳнийи, раккнарихъна тѳагърушнар аладаури, Уьмардада гъаѳѳнийи.

- Фу сес ву? – ушвар тѳаьри гъерхнийи дугъу. Нивкѳа аѳѳуз гъитрадар. Узун хъиргунчва, гъамусьяьт Мягъямед-Жавгъарра хъиргди. Му увун вува, йиз успагъи! – гъаѳѳи Уьмардадаи, Халундиз багахъ шули.

- Узун увухъна гъаѳѳир ву кѳури, фикир аѳѳурашалава? Узун Парихан герекди гъаѳѳир вуза, – зат хъял кадрурис гъаѳѳи Халунди.

- Гъавриь аза. Гъаѳѳишваринган увун дугъахъна кьил ясана килбит ча кѳури, гъаѳѳир вушалва. Гъач, багъалу, ихъ хулаз, вардариз дахъуз вахт ву!

- Узун увун хъади гъягъѳюз гъаѳѳир дарза! – фурслуди раккнарихъинди гъягъѳури гъаѳѳи Халунди.

- Узун увун хъади гъягъѳюз гъаѳѳунза, узун! – Уьмардадаи хпирин хил гъибису. – Ва деетдарзаву, дарш жара хъуз аьрза бикѳуз гъягъидива, – гъяаьлхъѳу думу, аьлхъѳурайи Халундилан хаб алдабгъури.

Мурарин кьяляхъди раккин хъябкьѳу ва хътѳябкьѳу. Уьмардадаи раккнигъ кѳул гъивну гъерху:

- Парихан, я Парихан, кьѳулар анчвуз?

- Жил'ин дурар адру йишв алдар, – гъаѳѳи дадаи.

- Узун кьѳулар душмнарси вузуз, – гъаму гаѳар дупну, дугъу раккин хъибхъу.

Дадаи гъѳюнар гъутѳурччу ва узун ахуз гъау. Анжагъ сад-швнуд йислан Уьмардадаи узун думуган сумчриь гъабхъи гъядисайикан ктибтунуз.

Фазу саризра ухшарур дар!

Узу 1940-пи йисан Аранийн кьялан мектебдиз мялимди гъафнийза. Ва гъадмуган узу Фазу-йихъдира таниш гъахънийза. Дугъу сабпи классиди урхурайи. Гъадмуган думу чан таярин арайиъ хусуси хасиятнан ришси тафавутлу шулайи. Дугъу шиърарра диклурайи. Саб вахтна Фазу ич хулаъ яшамшра гъахънийич. Учу багахълуйир вуча. Хъасин узу Мягъячгъалайиз удучлвну гъушунза, хъасин Москвайиз. Гъадмуган думу уларикиканра ккадахънийиз.

Хъа писателарин Союздин жигбил председатель вуди Цадайиз гъафиган, йиз улихъ уъмрихъди ацлнайи жигбил шаир риш гъяркъюнзуз. Учу думу Литературайин институтдиз урхуз гъахънийча. Гъаддихъанмина Фазуйин яратмиш аплубра артмиш хъуз хъюбгъну.

Фазуйин эсерари дагъустан литературайиъ лайикълу йишв бисура. Фазу зегъметкеш ву. Юсуп Хаппалаевди узуз ктибтнийи, думу гвачлнин саят хъубди Фазуйин машинкайи нивкл'ан уягъ аплуйи. Дугъу гизаф къадар шиърар, поэмйир, ихтилатар, повестар ва романар дидиклна.

Дугъан поэзияйин чешме Дагъустан, багъри гъл, инсанар ву. Дагълуйирин рюгъ ачмиш аплури, Фазуйи чан халкъдин ужударстар терефар ашкар аплура.

Фазу гъарган чан китабарин игитарин багахъ рякъюру. Му дугъан ватандаш'валин лишан ву, диди дугъан багъри ужагъдихъна вуйи рафтар улупура.

Фазуйин поэмйирин ва романарин игитар жанлу ва ихъ арайиъ ухъухъди яшамш шулайи

инсанар ву. Дурар ихъ гъийин йигъ'ан гъадагъ-найидар ву.

Фазу республикайин жямаятлугъ уъмриъра машгъур инсан ву. Узуз кми-кмиди ебхъури шулуз: «Гъамци гъарсаб йишваъ хъузра ва гъамкъан гизаф биклузра Фазуйиан фици удукъурайклан ?..»

Узу дугъан ляхин ккунивализ заан къимат тувраза. Ва узуз думуси бегъерлу биклурура гъяркъюндарзуз. Ари гъадди дугъаз, клул зади дибисну, инсанарин арайиъ гъузбаъра ахъю кюмек аплура. Думу гъира жигбилси дириди рякъюру.

Саб ражари удучлвну улхурайиган, узу, Фазу гъич саризра ухшар дар, думу анжагъ чазтлан ухшар дар, гъапнийза. Думу гъяккъикъатдиъра гъаци ву. Думу гъарсаб ляхниъ жарар ву –яратмиш аплбаъра, уъмриъра.

Дугъу регъбервал туврайи «Дагъустан дишагъли» журналра чан хусуси лишариинди имбударин арайиъ фаркълу шула. Душваъ ляхин аплурира дугъан гъамус сумчлур йистлан артухъ ву. Редактор Фазу Аблиевайи журналистарин ужуб коллектив гъварч гъаплну.

Яратмиш аплру касдиз чан гъаври хъуб чарасуз лазим ву. Фазуйин гъаври шулайидар, дугъан эсерар ккунидар жилин гъарсаб пиплнаъ а.

Узуз Фазу дугъри дустсира агъязуз.

Хъа дугъан варитлан ужур дуст поэзия ву. Узу дугъаз поэзияйиз вафалуди гъузуз ва жан илмиди яратмиш аплуб ккун аплураза.

Расул ГЪЯМЗАТОВ

«Дагъустан дишагъли» — му къисмат вуйиз

Узуз 1971-пи йисан «Дагъустан дишагъли» журналин кӀулин редактор хъуб теклиф гъапниизу. Думуган журнал йирхъуб дагъустан чӀалариинди удубчӀвурайи: авар, лезги, лак, табасаран, къумугъ ва дарги.

Йиз улихъ му журналин кӀулин редактор ПатӀимат Муртузалиева вуди гъахъну, думу хъасин горкомдин секретарди дерккнийи. Узуз дугъан йишвӀина теклиф гъапниийи. Йиз жилири, дадаи ва чвуччву узуз журнализ ляхниина дурушуз насигъят тувнийи, гъятта думу гъуллугъниина гъягъюз къадагъара гъапниийи. Узу шаклу шулайза, гъаддиз къюб ражну ваъ гъапнииза. Шубуб кӀуру ражари Ш.А. Исмаиловди, думу обкомдиъ идеологияйиан секретарди гъилихур вуйи, му месӀла гъял апӀбан бадали, М.-С. И. Умахановдихъна хъади гъушнийзу. Дугъу гъапниийи: «Рази йихъ, Фазу, учу ляхниъ ужудар шараитар яратмиш ва варибдиъ кюмек апӀурчавуз, редакцияйиз машинра тувурча. Хъа уву журнал лазим вуйи дережайиз за дапӀну ккунду».

Узхъан узӀин хъугъвал али инсандиз ваъ пуз гъабхундайзухъан. Багахълуйир къаршу гъахънушра, узу журналин кӀулин редакторди гъюз рази гъахънийза...

...Узу коллективдиъ варитӀан жигилур вуйза. Мидланра савайи, мушваъ журналин кӀулин редакторарди гъилиху къюр касра лихурайи, хъа мици вуйивали йиз жавабдарвал хъанара артухъ апӀурайи.

М.-С. И. Умахановди узуз, му дишагълийир жараляхниина алдаъ кӀури, теклифра гъапниийи, дугъан, дурари узуз манигъвал апӀуру кӀури, фикир гъабхънийи. Амма узу

рази гъахъундайза. Рягъят рякъяр гъаз агурухъа? Узу саб вахтнара дици гъапӀур дарза. Журналин редакцияйиъ тажрубалу ва машгъур писателар лихурайи, дурар чпин китабарра айидар вуйи.

Гъелбетда, сифте коллективди узу мичӀалдиси къабул гъапниийи, узухъна даккнишин ади лигрударра гъахънийи. Редакцияйиъ гъавара дигиш гъабхъиб гъисс апӀурайза. Мушваъ вари ужудар пишекрар вушра, сатӀиди албагну ляхин

апӀру, уьмуми месӀлийр гъял апӀру коллектив адаи. Гъарсари чаин али ляхин апӀуйи, хъа журнализ сар-сарикан хабар айи, сари тму-нурихъанди юкӀв убгру ва важиблу месӀлийр гъял апӀуз удукъру коллективлазим вуйи. Текрар апӀураза, узу саб вахтнара рягъти рякъяр агури гъахъундарза. Ва журналиъ гъилиху 38 йисандин арайиъ узу сар касра ляхниан адаундарза. Гъелбетда, ич коллективдиъра ужубра, харжибра гъабхънийи.

Узу кӀулин редакторди ляхин апури сад йис гъабхыган, Литинститутдиъ узухъди урхури гъахъи сар таниш касдиланмина узу Политбюройин член Сусловдихъна приѐмдиз гъушнйиза ва дугъаз ихъ республикаий урус чӀалниинди дишагълийириз вуйи журнал адабгъуб лазим вуйиваликан гъапнийза. Чухсагъул дугъаз, гъаддихъанмина журнал урус чӀалнииндира удубчӀвур.

– Узуз журналикан, дишагълийириз маракълу макъалйир кайи изданиеси, дурариз кюмек апуру алатра апуз ккун гъабхънийзуз. Шлиз-вуш кюмек лазим вуйи, шлин-вуш хулаз бедбахтвал гъафнийи, фуж-вуш уьмрин учӀру месӀлийрихъди раст гъахънийи. Гъацдар дишагълийир учухъна гизаф илтӀикӀури шуйи. Ва учу дурариз учхъан шлубдин кюмек туври шуйча.

Гъи хъугъуз шулдар, думу вахтари журналин тираж 130 агъзурихъна шуйи. Думуган узуз печатдин министри зенг гъапнийи ва гъапнийи: «Уву гъапӀрава, Фазу Гъямзатовна? Яв журнал чап апуз кӀаж гъубкӀрадаруз!»

Думу вахтар жарадар вуйи, думуган республикаийн вари изданйириз парткомари ва обкомари кюмек апууйи. Дишагълийириз чпизра «Дагъустан дишагъли» журнал гизаф ккундийи ва саки гъарсар дишагълийи думу гъадабгъурайи. Гъулаъ яшамиш шулайи гъасар дишагълийи журналиъ чаз маракълу вуйиб абгуйи: сари – хурагарин рецептар, тмунури – дерзечивалин чешмйир, шубурпири – юкӀв алдабхъуз ихтилатар, макъалйир, шиърар. Хъа варитӀан асасуб – дурарихъан журнал чпин багъри чӀалниинди урхуз хъуб вуйи.

Му йисар йиз уьмриъ варитӀан ужудар, яратмиш'валиндар гъахънийиз. Узу фици-вуш саб интервьюийи гъамци гъапунза: «Дишагълийирин журнал – му йиз зегъметнан биографияийн гъаци саб пай ваъ, хъа йиз къисмат вуйиз. Читин, амма бахтлу къисмат».

Фазуйин гаф

БАЙ АРМИЯИЗ ГЪАЪРИ

Уч духъна гъи багахълуйир учухъна,
Къягъял мургар варди аплур кѳваин,-
Армияйиз бай аплурача рякъ'ин,
Тму шубур чве уткан духъна гъи дугъ'ин.
Ккебгъна гъи ич хизандиъ ахю мажлис,
Ачухъди ву гъарсарин кѳваъ айи гъисс:
Армияйиз бай аплурача рякъ'ин.
Анди кавал жигъил гъюнарихъ балин
Хъипну магъа адашди, кади дамагъ.
Дийигъна бай, чаз гъябкъюрси дявдин гъагъ,
Дийигъна бай, дявдин улихъ эскерси,-
Тпурфнарихъан гуч'вал адру дагълуси!
Вушра, йиз бай, аплурѳи уву рякъ'ин,
Клурза дади къюб гаф, уву гъит кѳваин:
Балгуравуз кавал –пешкеш адашдин,
Амма кѳваин гъитт насигъят абѳирин:
Дирбаш инсан балгурайиб кавал дар!
Гъякъ дагълужви аплруб увкан палат дар!
Кавал, пѳапѳах герек шулдар пис женгнаъ,
Юкѳв лазим ву убгурай цѳасиб гъянаъ,
Илдандикан дапѳнайи туриз ухшар.
Сарпи велед йиз! Хъана клурза увуз:
Махъан уву кюгъне туриин гъяйран,
Къябрарик чан накъишар кайи арсран,
Гъунар гъаплѳиш, гъаддиин яв йихъ уткан!
Хъа игитвал апѳбан бадали субут,
Тпурфнарихъан уърх гъялал инсан ва дуст.
Душмнарихъди, лазим гъабхъиш, учѳв женгнаъ,
Лазим гъабхъиш, жанра апѳин яв фида!
Ихъ тухмарин адлувал апѳин давам,
Саб вахтнара миккиван ликрикк Ваган!
Яв бицѳину чѳийир лигура гъи увуз,
Саб фила-вуш дурари мумкин ву клуз:
– Гъамус учуз гъахъунва, чве, нумуна!
Гъаци йипри цѳухи духънай адашди,
Фила-вуш гъахъири душмнихъди дявдиъ.
Эскриланси хаб алабгъри гъит увлан,
Лик алдабгъган уву багъри гурзрилан.
Ягъур ибшри! Ихъ Ватандин сяргъятар
Пакди уърхюз гъязур ишри гъит гъарсар!
Гъит женгнаъ яв кѳвак дарибшри пис гъалаб,
Гъит улариъ яв клутпубшври пак ялав!
Гъит ибшривуз Ватан уъмуртѳан багъа,
Дагълужвуван къувват гъубзри гъит яв кѳваъ!
Тѳалаб вуйиз, аъзиз, гъит гъарган кѳваин
Гъаму гафар, дадайи увуз гъапи.

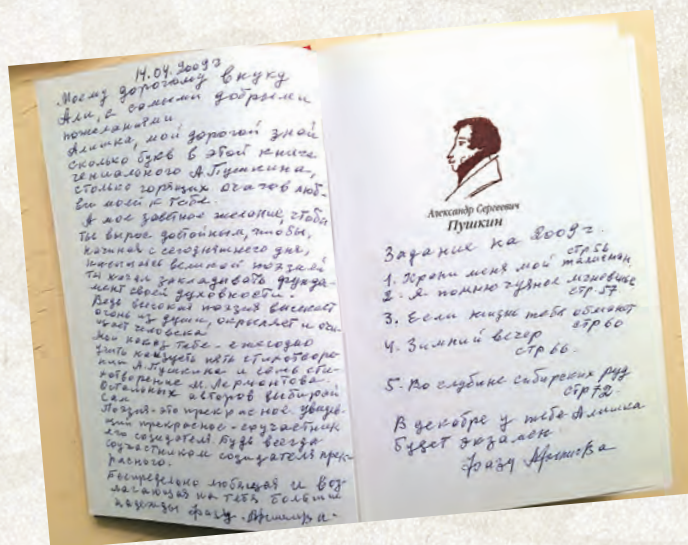
Таржума гъанлур С. Кюребегова ву

Фазу-дада —

Думу аьдати ахю бабсир дайи. Учѳу дугъаз ахю баб клурѳира гъахъундарча, учѳуз думу Фазу-дада вучуз. Фазу-дада машквар вуйи, шаду, нурлу ва гюрчег...

Узуз бицѳивахтна йиз бабкан гъаши йигъ къайд аплурѳи кѳваин илмизуз. Адаш ва дада наана-вуш душнайи. Хабарсузди мектебдиз заин къарнийир али тортра хъади Фазу гъафнийи. Му аьлааматси гъибгънийзуз! Ляхнари, гъайгъушнари, серенжемари абѳѳнайи сикинсуз йигъан вахт дабгну, думу узу шад аплуз гъафну... Узу ахю хпахъ, ич маракъар яркъу ва сюгъатар маракълу хъуз хъюгънийи. Учѳу варибдикан улхуйча: модайикан,

ГЪАРГАН МАШКВАР ВУ

гъадагъуз ккайи шей'арикан, безегарикан. Дугъаз аьдатнан дару шей'ар ккундийи. Дугъхъан гъадму хасият узухънара гъафну.

Фици-вуш Фазу-дадаи узуз гардандиь ипру гъулп багъиш гъапнийи, хъа сиргъйириин юкъв али узу заргарчийикан дидкан сиргъйир аплуб тлааб гъапнийза. Уччвудар сиргъйир гъахънийи. Дурар гъаркьган, Фазу гъайран ва мюгътал гъахънийи: «Уву тлааьм айивали Фазу Аьлиевара къяляхъ гъитунва!» – гъааьлхънийи думу. Му дугъан терефнаан варитлан аьхю тъяриф аплуб вуйи.

Хъасин, узуз бицидар гъахъиган, думу узухъна хъанара умунди янашмиш хъуз хъюгънийи/ Дугъаз саб вахтнара йиз бицидар бабкан гъахъи йигъар кВаьлан гъярдаи, зат чаз вахт адаршра, зенг дапну, гъарсариз бабкан гъахъи йигъ мубарак аплуйи. Хъа аьхиримжи йисари чахъан хул'ан удучлвуз даршулайи вахтна, дугъу, бабкан гъахъириз чахъна хулаз теклиф дапну, дугълан хаб алдабгъуйи ва пешкеш багъиш аплуйи. Думу мани геренар йиз ва йиз веледарин фикриь гъаргандиз гъузнайич.

Йиз бицидариз дугъу хутлар клуйи. Гудлар, цудлар му гюрчег дишагълийин гъашкъаматнаь уршдаи, гъаз гъапиш думу улариь нур имбу жигбил дишагъли вуйи. Дугъу думу нур чан уьмрин аьхиризкъан гъюбхну. Гъятта гъагъиди иццурайи вахтнара, учу дугъахъди урус литературайикан улхруган, думу къувватну ва рюгълували ацнайишаириз илтГиклуйи. Иццушин наана-вуш гъебгуйи ва ич улихъ цийиклултлан учуз литературайиз дюн'я абццрайи Фазу-дада рякъюйчуз. Учу урхуз эсерар гъядягъюйча, хъасин гъарури дурарикан вуйи ич фикир клуйча. Саспиган йиз фикир вардаринубдихъди табхъдаи, хъа Фазуйи йиз тереф бисуйи. Му литературайин сюгъбатари учуь гъаргандиз китабар урхбахъна вуйи гъевес ибтну. Урхуб циб ву,

Гудул Аьлдихъди

гъурхубдийин фикир аплуз аьгъюди ккунду, клуйи Фазуйи.

Йиз адашдин ччвур али йиз сарпи бай Аьли дугъаз къадарсуз ккундийи. Думу дири бицир вуйи. Дугъан вари шулугъариз Фазуйи улар уьлчюкьюйи ва ккунивалиинди клуйи: «Тербия хъайи бай ву!» Гъадму саб вахтна Фазу дугъахъна

асасди тлааблурра вуйи. Аьлдиз Пушкиндин, Лермонтовдин, Есениндин гъядягънайи сочиненийирин китаб багъиш дапну, кВаьланди аьгъю дапну ккуни эсерар улупуйи, хъасин имтигъян гъадабгъуйи. Хъасин дугъу, чанавтографалди, Аьлдиз Тютчевдин китабра багъиш гъапну. Му къиматлу пешкеш вуйи.

Узуз думу гъуркИрадрузуз. Думу уьмриан гъушхъантина, узу кмикиди дугъан яратмишарихъна илтГиклураза ва дурариь уьмрин гизаф суалариз жавабар агураза.

Ихъ ата-бабйир, тму дюн'яйиз чпи гъушган, ихъ йирфарихъ хъайи хлинцарси шулу, кIур. Йиз хлинцар яркъудар, къувватлудар вуйивалиин уткан вуза. Гъадму хлинцариинди Фазуйин шиьрар урхру гъарсарихъан утканвал гъисс аплуз шулу.

Фазу Гъямзатовна бабкан духъну 90 йис ихъ республикаийн вари пипIариь къайд аплура, жюрбежюр серенжемар гъахура, дурариь бицидари авар, урус ва жара чIалариинди дугъан шиьрар урхура.

Инсан, дугъан яратмишар мелзнийин илмиди, дугъкан вуйи фикир ихъ юкIвариь имиди, чIивиди гъузру...

Гъяписат КИЧИЕВА

Баярихъди ва хтлу Гъяписатдихъди

Фазуйин гаф

Аликди Москваий урхурайи, амма учу кми-кмиди ржакъюри шуйча: узу наана гъягъюрушира, Москваийан-тина гъягъюри шуйза. Гъякълуди кѳуруш, узуз йиз бали урхурайи институтдикан фукIара аьгъюди гъабхъун-дарзуз. Йиз урхбакан вуйи суалариз дугъу саб жаваб тувуйи: «Вари ужуйи ву, дада». Саб ражну хябяхъган думу узухъна гостиницаийиз гъафнийи, дугъак гъалабу-лугъ кайи, саб йишв'ин дусну кдисурадайи.

– Алик, гъаIунвуз? ФукIара дубхънайиб айин? – гъедрерхди къара гъафундайзуз.

– Ваъ. Увуз фици кѳуруш аьгъдарзуз. Яв кефи уьбгъруб аьгъязуз.

– Йип, Алик, яв маш гъябкъган, кIваз къюркълин цIа гъивганси ициру гъаIниз.

– Узу Авгъанистандиз гъягъюраза!

– Уву фу кѳурава, Алик?! – чIигъ гъаIза.

– Ав. Узу мици ухди гъял даIнайза, хъа увуз фици кѳуруш аьгъдайзуз. Йиз урхубра Авгъанистандиз гъягъбийин жалб даIнайиб ву. Учу фарс чIал дубгъурача. Дада, тIалаб вуйиз, мюгъючIван, узу дина душну ккунду!

– Узу яв ляхнаригъ гъацира гъючIвуз ккадайза, – са-бурудиси жаваб тувза бализ, – уву чекист вува, йиз фикриан, ичв ляхнариз гъючIвузра шлуб дар. Амма уву гъамусяаьт узу убгурайи цIигъ гъитунва, уву къяляхъ гъийиз, узу думу цIигъ ургури гъузди, – аьгъ аIуз дар-ишиди гъишиза.

Циб вахтналан Алик Желалабаддиз гъауб аьгъю гъабхънийизуз, Пакистандин сяргъятарихъна. Кагъза-ригъ бали узуз сабур туврайи, вари ужуйи вуйиз кѳури, бикѳурайи.

Саб ражну Москваийан зенг даIну, узу Авгъани-стандиз гъягъюрайи писателарин делегацияйик каъруш, разивал гъерхнийи. Гъелбетда, узу аьхю шадвалиндини рази гъахънийза! Думуган узу гъятта душваъ йиз бай Аьлди гъуллугъ гъабхурайиваликанра гъапундайза. Ич программа гизаф гъагъиб вуйи. ВаритIан тясирлу гюрюшар ихъ дагъустан баярихъди гъахънийич. Учу хъараригъ, больницийиригъ гюрюшар тешикл аIурайча. Ихъ баяр учухъди гюрюшмиш хъуз къадарсуз шад шуйи. «Уву учуз ихъ жилин тики гъабхунва. Яв багахъ дада-ийн багахъ хъайиганси шулачуз!» – кIуйи дурари, узлан хабар алдагъуйи. Аьхирра, йиз байра мушваъ айиб кIуз гъял гъаIнийза.

Генерали йиз балин ччвур, фамилия ва гъуллугъ гъабхурайишв гъибикIнийи. Хъайигъан гъачIинган Алик узухъна гъафнийи. Сад иигъан узухъди имиди, хъайигъан Алик чан гъуллугъ гъабхурайишваз гъуинийи.

Авгъанистандиан гъафиган, узуз телевидениейиз теклиф гъаIнийи. Узу душваъ узухъди гюрюшмиш гъахъи ихъ вари ватанагълийир кIваин гъаIнийза. Пе-редача гъибикIнийи, амма ваз гъубишушира, эфириан улпурадайи. Думуган узу, гъаз передача телевизориан улпурадарш, маракълугъ гъахънийза. ВуйишIан, думу Ростовдин военный прокуратурайи ахтармиш аIурайи. Йиз гъевес чIур гъабхънийиз. Амма, сар Аллагъдихъан кдарди, сарун сарихъанра узуз ихъ баярин игитваликан пуз къадагъа аIуз гъабхъундар.

Ислягъвалин луф

1971-пи йисан Фазу Аьлиева ислягъвал уьбхбан Дагъустандин комитетдин ва Совет фонднан отде-лениейин председателди ктагъну. Мидланра савайи, думу Ислягъвал уьбхбан Варидон'ийин советдин членра вуди гъахъну.

Фазу Аьлиева кми-кмиди агъалйирхъдира, во-енный частаригъ ва училищйиригъ солдтарихъди гю-рюшмиш шуйи, думу къюб ражари Кантемировдин, къюбан Тамандин дивизйиригъ гъахъну.

Оборонайин Министерствойин тIалабниинди думу юкъуб ражари Германияйиз, Чехословакияйиз, Польшайиз, Венгрияйиз ва Монголияйиз гъушну.

Советарин ислягъвал уьбхбан Комитетдихъди Фазу Аьлиева шубуб ражари США-ийгъ, къюбан Англияйигъ, къюбан Францияйигъ, Австралияйигъ,

Бразилияйиь, Аргентинайиь, Малайзияйиь, Сингапуриь, кьубан Индияйиь, шубубан Китайиь, Белгияйиь, Голландияйиь, Швейцарияйиь, Вьетнамдиь гъахъну.

Фазу Аьлиевайи, жвуван ватандин тяриф ва адлувал за апури, инсанар чан учру гафниинди женгариз рюгьламиш апуи, аку гележегдиз рякъ улупуйи. Дугъан яратмиш апабан ляхин жямаятлугъ уьмриз багахъди гъубшну. Дурар сабтмунубдихъан саки жара шуладар. Дурари сабди тмунуб аьлава апура, сяргыатар ккатарццура.

Гизаф минтингариь улхури, Фазу Аьлиевайи чан Ватан лайикълуди адлу гъапапу.

Дугъан хусуси биография Советарин Союздиь урус культурайихъди сабси милли культурайирра артмиш шулайивалин чешме гъабхъну.

«Ав, гъакъикъатдиьра, узу вари дюн'яйилан илдицунза, анжагъ Африкайиз гъягъюб къисмат гъабхъндарзуз. Машгъур инсанарихъди гюрюшмиш гъахъунза, Лизи халра гъабкъюнзуз, ахю шагърарин мэрийириьра гъахъунза. Варишвариь узу экзотикайин йимишси къабул апуи. Дурар дагълу бици

гъул'ан вуйи дишагълийихъан инсанар жвувахъ хъпехъуз удукърувалиин мюгътал шуйи», – кIваин апуи Фазу Гъямзатовнайи.

Сабпи ражну Фазу Аьлиева жара гюкуматдиз, Польшайиз, 1967-пи йисан СССР-ин писателарин Союздин терефнаан урус культурайин Йигъар къади апурайи вахтна гъушну.

«Австралияйиз, Бразилияйиз ва Аргентинайиз гъушган, рюгълувалин къувват аргухъ гъабхънийиз, душваь йиз кIваз багахъ вуйиб фу-вуш айи. Китаи мюгътал гъапузу. Дидин архитектура, культура, искусство аьнтIкъа вуйидар ву. Душваь кюгъне вуйидибхъна жараси янашмиш шулу. Гъятта мюгъталра шулазу: гъи гъаму къадар ужуж китай шей'ар базрариь гъапрудар вуйкIан? Душваь халкъ зегъметниин юкIв алиб ву. Эгер узуз гъягъюз варж уьлке теклиф гъапапийиш, Китай гъядябгъюйза, саб уьлке гъядябгъюз теклиф гъапапийишра, думу Китай шуйи...»

«Узуз думуган Ислягъвалин Совет фонднан къюб гъизилин медаль тувунзуз. Узу думу наградйириин уткан вуза. Думуган узухъна машгъурвалра гъафнийи, йиз эсерар жара чIалариз илтIкIуз хъюгънийи», – ктибгуйи Фазу Аьлиевайи.

Фазу Аьлиева варихалкъарин ислягъвал уьхъбан форумариь кми-кмиди иштирак шули гъахъну. Хъа дугъу му ляхникан гъамци гъапу:

«Гъарсар касдиз сабпи нубатнан буржи айиб ву. Гъадму буржи бадали думу яшамиш шула ва лихура. Узуз варитIан асас буржи – му ислягъвал уьхъюб ва жвуван Ватандиз гъуллугъ апул вузуз».

ВаритIан гъизгъин йигъари, ислягъвалин луфси, Фазу Аьлиева Авгъанистандиз гъитIирхну. Думу 16 йигъан улихъ жергйириь ади гъахъну. ХатIайихъан уьрхру гъуллугъариз дугъу гъамци гъапу: «Узу мина гостиницайиь жин хъуз гъафир дарза. Узу дявдиь айи ич баярихъна гъафир вуза».

Дадайин мани гафниинди Фазу Аьлиевайи жигъил солдтариз сабур ва багарихъди дяви ккудубкIбакан вуйи умуд чIивиди уьхъюз къувват туври гъахъну.

Фазуикан гаф

Гъаму гъядисара 1987-пи йи-сан декабрин вазли Ленинграддиь гъабшиб ву. Хъяхъди хпирихъди «Пулковская» кIуру хъларин хулан кафетериейиз гъушнийза. Узу чъхирра гъадабгънийза ва Фазу-ийин сагълугънаан уьхъубра ккун гъапапийиза, фицики думу Фазу бабкан гъаши йигъра вуйи. Ич багахъ хъайи столихъ дуснайидарик сикинсузвал кабхъу. Дурарикан сари, хил алдабгъуб ккун дапапу, гъерху: «Учву Фазу Аьлиевайихъди таниш вучва?» Узу жаваб тувза. Гъадмуган дугъу гъамци гъапулчуз.

Дугъу гъуллугъ апурайи подразделениейиз (Афгъанистандиь гъабши ляхин ву) Фазу Аьлиева гъафнийи. Офицерар столовайиь уч гъахънийи.

– Узу дахъуз гъязур духънайза, хъа Аьлдин дада дуфна гъапапан, бизарвалра гъархну, шаурихъ хъпехъуз гъушнийза. УзучIатинди удучIевубси, наънан-вуш дуфну, йиз кровать али йишв'ин саб снаряд гъутIубкIнийи. Гъаци гъабшиган, дугъу узу аьжаликканра къутармиш гъапулчуз...

Сулейман ХАППАЛАЕВ

Наградйир

Гирами апостол Андрей Первозванныйин орден (2002-пи йис) – литература артмиш апІбак ахю пай кивбаз ва ватандаш’валин г’дубк’у фаг’ум-фикир х’айивализ
«Ватандин улих лайик’лувалариз» III дережайин орден (2015 –пи йис) – культура ва искусство артмиш апІбак лайик’лувалариз ва гизаф йисари бег’ерлу зег’мет зигбаз
«Ватандин улих лайик’лувалариз» IV дережайин орден (1998-пи йис) – печатдин ва культурайин мяданди’ х’урк’увалариз ва гизаф йисарин бег’ерлу ляхниз
Халк’арин Дуствалин орден (1983-пи йис) – совет литературайин артмиш’вали’ х’урк’увалариз
Халк’арин Дуствалин орден (1994-пи йис) – милли литературайин артмиш’валик лайик’лу пай кивбаз ва жям’яб’луг’ ляхниз
К’юб «Г’юрматнан лишан» орденар (1960-пи йис, 1971-пи йис)
Совет исляг’валин фонднан г’зизилин медаль
Исляг’вал у’бхбан Совет комитетдин «Исляг’валин женг’чийиз» медаль
Варид’юн’яйин исляг’валин Советдин юбилейин медаль
Даг’устан АССР-ин Халк’дин шаир (1969-пи йис)
Даг’устан Республикайин литературайин циркли’ г’юкуматдин премия «Даим ц’а» китабдиз (2007-пи йис)
«Даг’устан Республикайин улих лайик’лувалариз» орден (2009-пи йис)
Урусатдин журналистарин Союздин «Урусатдин г’зизилин перо» премия

Фикир у’бх’юри

11-пи декабрь 2017-пи йисан Мяг’яч’г’алайи’ Дуствалин сквери’ Фазу А’лиевайиз ядигар дивну

Фазу А’лиевайин китабар д’юн’яйин халк’арин 70 ч’алназ таржума да’п’на. Шаирин ч’ч’ур Даг’устандин мектебариз, библиотек’йириз тувна.

29-пи августди’ 2017-пи йисан «Марка» к’уру полиграф’яйин компанияйи Фазу А’лиевайин шикил кади почтайин марка адаб’г’ну. Думу 27 манатди’ айи, 231 аг’зур тираж ади удуб’ч’у марка «Гирами апостол Андрей Первозванныйин ордендин кавалер» серияйин сяр’г’ятари’ адаб’г’уб ву.

Фазуйин гаф

Узу 1994-ни йисан Дагъустандин дишагълийрин Союздин председателди ктагъунзу. Дишагълийрихъди вуйи ляхин узу «Дагъустан дишагъли» журналин редакцияйиз гъафибси ккебгънийза. Клуин редакториси узу урхрударихъан гъюру кагъзарихъди ва аьрзийрихъди аьлакьалу месэлийр сабни йишв'ин дивраза. Фуну аьрзайихънара эгъемиятлуди янашмиш хъуб коллективдиканра тIалаб апIураза. Хъа фукадар дишагълийир учухъна илтIикIуйи! Приемныйиъ аьхю учур шуйи, вари республикайиан вуйи дишагълийир, чпиз кюмек апIбак умуд кади, учухъна гъюйи.

Кми-кмиди дишагълийири гъамцира кIуйи: «Йиз аьгъвалатнаъ уву фициб насигъят тувруш, хъпехъуз ккундийзуз». Ва чан уьмрикан ярхи ихтилат ккебгъуйи. Узу ихтиятдисе, гиран дарилуганси думу дерккуз, дугъан ихтилат лазим вуйи архнаъ тIапIуз чалишмиш шуйза...

Гъамцдар ачухъваларихъ узу гъар йигъан хъпехъуйза, дурарихъди шуйза, дерд зигуйза, хъа ляхнин йигъ аьхирихъна гъафиган, ккючIобкънайи лимонси шуйза.

Дишагълийиз хизандин рафтарикан зат хабар адрувалиин тяжублу шуйзу. Дурариз хизандиъ мясляят уьбхюб – му искусство вуйиваликан кIуйза.

Гъяйифки, гъийин дишагълийириз сабур аслаадар, хъа сабриин инсанвалин гъанажагъ биналамиш шула. Ав, гъийин дишагълийир диридар, уьмриз жараси лигурайидар, айтIан фтик-вуш китIну адрудар ва кIул'инди вуйидар ву. Ихъ ата-бабийри дишагълийи-

Дагъустандин лишан...

Фазуйин юбилей... Ухъу дугъан 90-йисандин юбилей къайдапIурайивалихъ хъугъуз шулдар. Дугъан уьмур хъапIбан саягъ вахтназ табигъ шулайиб дар. Вахт гъябгъбахъ, гагъ багахъ, гагъ ярхла шули, дугъан сурат цийи рангариинди чIиви шула. Мициб сурат классикариз хас шулайиб ву. Дугъан суратнан дугъахъди саб вахтна яшамис гъахъидар, дугъан яратмишар чпиз багахъ вуйидар гъавриъ а.

Чан вахтна республикайин дишагълийирин Союздиз регъбервал тувуб Фазу Гъямзатовнайин уьмриъ дюшюшнан ляхин гъабхъундар. Му ляхин читинуб ву, диди дугъан гизаф вахт талаф гъапIну. Амма Фазу саб вахтнара гъирагъдиъ гъузундар, читин аьгъвалатнахъ ахъу гъарсар

дишагълийиз кюмек тувуз думу чалишмиш гъахъну. Дугъахъна дишагълийир умуд абгури илтIикIуйи, дурариз Фазуйихъ думу умуд бихъурира вуйи.

Дишагълийирин месэлийр рягътидар дар, бязи вахтари хусусидар, гъаддиз дишагълийин дишагълитIан гъавриъ шулдар. Гъаддиз Фазуйи, жарарин ицрушин чанубси гъисс апIури, дагълу дишагълийириз читинвалариан удучIвуз хил туври, дурарин ихтиярар уьрхюри гъахъну.

Узу, гъи думу республикайин дишагълийирин Союздин ляхнихъна фици янашмиш шуйиш, кми-кмиди фикир апIураза. Узуз Фазу Гъямзатовнайин нумунайи гизаф кюмек апIурауз, фикринди узу дугъахъна илтIикIураза.

Узу ярхла 99-пи йис кIваин апIураза, думу вахтна ихъ республикайин бандформированйир алархънийи, районариъ, гъуларий, шагърарий халкъдин отрядар тешкил апIуз хъюгънийи. Террористарихъди гъагъи дяви гъябгъюрайи, дагъустан дишагълийири, чпин баяр дявдиз гъаьри, мур-

Женщина 4/2018 Дагестана

рин асиллу дарувал къабул алури гъахъундар, дурадин багахъ гъарган къувватлу жилижви духъну ккунивал гъисаб алури гъахъну. Гъаци вуйивали дишагълийиз утканвалин, жеву'ин инанмиш вуйивалин, ахирра, бахтлувалин ва арханвалин заминвал тувру. Хъа дадайиз гъациб заминвал лазим ву ахир, гъаз гъапиш бахтлу дадайихъантІан му дюн'айиз бахтлу веледар хуз шулдар!

Гъи гизаф дишагълийири, асасди ужуз пул гъазанмиш алурайидари, хизандиъ чтин асиллу дарувал тасдикъ алура. Дуради жилирин хасияттак, алури ляхнарик нукъсанар агура, дурадилан аьрзийир алура.

Гъацдар аьгъвалатаридъ узу дицдар дишагълийириин маар марци алуз хъюгъри шулза. Гъациб ляхнин натижайиин узу разиди гъузраз.

Читин месэла дюшюш гъабхъиган, гъалуриш, думу фици гъял алуруш аьгъдру дишагълийирира учухъна гизаф илтІикІуру. «Узуз яшамии илу хал адарзуз, хизан ахъюб вуйиз, жилириз ляхин адар, шилихъна илтІикІуруш аьгъдарзуз», – гъамцдар аьрзийириин къадар ахъюб ву. Кюмек тІалаб алури дявдин ветеранар, инвалидар илтІикІури шулу, дуради чтин бицІидар, хутлар бицІидарин багъдиъ тІауб, институтарик кауб ккун алуру. Саспидар яшамии илу хулар гъадагъуз кредит тІалаб алури гъюру. Саб гафниинди, инсанарин аьрзийир ахир айидар дар.

Вари аьрзийир гъял алуб – му гъаригъандин читин ляхин ву. Хъа инсанарихъна вуйи эгъемият адарш, мициб жямяаьтлугъ ляхнин улихъ гъучІвуз инсанвалин ихтияр саризра адар.

Учу чтин ихтиярар уьрхюри адру дишагълийирири, пенсияийи айидариз, ялгъуз дадирири, йитимариз, инвалидариз кюмекнан хил гъачІабккурача. Му ляхникан гизаф ктибтуз шулзухъан...

гивал уьбхюрайи, дявдиъ айи эскрариз кюмек алурайи. Дишагълийири думуган варитІан хатІалу йишваридъ гъузну, дявдихъан гъергундар, эскрариз ипІруб, дуради хъайивал гъапІну. Думуган узу, республикаийин демографияийин госкомиссияийин жавабдар секретарь, дишагълийириин Союздин председателъ Фазу Аьлиева, Дагъустан Республикаийин Госсекретарь Такибат Мягъмудова ва эскрарин дадириин комитетдин председателъ Гъюри Пирсиядова дяви гъябгъюрайишваз гъушнийча. Ав, учу йихузра мумкин вуйи, амма республикаийиз думу читин йигъари учу урусат эскрарин тереф дюбхну, дагъустан ополченциийириз дадайин насигъят тувну ккундийи. Чпин веледариз, жилариз ипІруб алури мушваъ гъузнайи дишагълийириз чухсагъулин гафра пуб важиблу вуйи. Хъа дяви кърхулуб, инсафсузуб вуйи ахир...

Узуз думу читин вахтна дишагълийири чпи фици гъахураш гъябкъюнсуз ва дуради мургивалин чешне гъахъунсуз.

Къайд апІну ккундуки, чан жямяаьтлугъ ляхниъ Фазу Гъямзатовна гъарган саб фикриин дийигъури гъахъну – жямяаьтлугъдин активди женсоветарихъди сигъ аьлакъайиъ ади ляхин дубхну ккунивалиин. Гъамусяаьтра гъаци ву...

Узуз Фазу Гъямзатовнайи дишагълийириин Союздин ляхник киву пай къатІиди улупуз читинди вузуз, гъаз гъапиш думу сяргъятсузуб ва яшайишдин вари циркларидъ бегъерлуб вуди гъабхъну...

Гъит му гафар ахъюдарси дейрерхъри, эгер дюн'айиз Фазу Гъямзатовнастар дишагълийири регъбервал туври гъахънийиш, гургутум буллугъвал, ислягъвал шуйи, закурин йигъак умуд гъубзуйи!

Интизар МАМУТАЕВА,
республикаийин дишагълийириин
Союздин председателъ

Къисматназра мюгъюббатну дурум тувру

Мюгъюббат ву тѳурфан яваш апѳру акв,
Думу зяиф шлуб дар мучѳу дифарикк,
Мюгъюббат – хяд ву, кабхъру инсандин кѳваъ,
Ва терг даршлуб сабанра уъмрин гъюлиъ.

ШЕКСПИР

Инсандиз тувнайи вари гѳиссарикан варитѳан къувватлуб мюгъюббат ву. Аьсрариинди мюгъюббатдикан дупна, амма дидин аьхиризкъан фужкѳа гъавриъ ахъундар. Сар философдихъанра, сар генийихъанра, ясана сар шаирихъанра, гъаз му касдин, хъа тмунуриин ваъ, юкѳв улубкъуруш пуз шулдар.

Гъамциб нагъил а. Гъавана Адам женнетдиан утѳурккруган, Аллагъди гъарариин али вари вичар уч апѳуз ва, швурар дапѳну, вари жил вуйибси тарагъуз амур гъапѳну. «Гъамус ичв швур абгай», – гъапну Первердигари. Гъаддиз кѳури шулу, агъзур йисак сабражнутѳан халис мюгъюббат алабхъури шулдар – гъаци арабиртѳан саб вичун къюб швур алахъурдар! Ккун апѳуб – му Аллагъди инсандиз тувнайи бажаругъ ву.

Вардарихъан мухриъ вари уъмриъ ригъ гъабхуз шулдар. Мюгъюббатдиъ ахъю жилирвалра, вафалувалра ади ккунду, гучѳбах мюгъюббатназ лайикъ дар. Мюгъюббат марцци ва уткан инсанарин къисмат ву. Мюгъюббат масу туву инсанди Ватанра масу тувдар дупну, заминвал адар. Гъаци вуйивалиин узу саб ѳадалкъан шакѳу шуладарза. Анжагъ къувватлу инсанарихъантѳан вафалуди ккун апѳуз шулдар...

*Дюн'я гъеле мучѳувалиъ имийи,
Хъа хядари йивури айи сирнав...
Гъеле кабхъритѳан имдаийи ѳюмгъял ѳин,
Адай хулар, адаийи гъеле хупар, –
Дишагълийир айи. Ккундийи дурар.*

*Ккундийи лап кѳваантѳан, вафалуди,
Китуйи гъалаб дурарик хъадукру,
Амма дурар гъавриъ ахъри шулдаийи –
Фу кѳураш ѳпиз гъянаъ тѳубкѳурай юкѳву.*

*Му дургъунагъ гъубзна гъял апѳуз дархъи,
Думу сир ву, даршлубсиб апѳуз ашкар.
Сар ктагъуру, тмунар шулу шлин-вуш хпир,
Гъарсарин кѳваъ жа-жараб ву хъадукар.*

В. Тушнова

Узу Вероника Тушновайин му шиърарихъди таниш шлуган, сабпи курснаъ урхурайза. Дурар йиз кѳван

деринариъ гъадмукъан гужлиди утѳукънийизки, гъятта гъира кѳваъланди урхураза.

Мюгъюббатнак аьламатар ка! Фагъумсузрин хлиъ тур абхъиш, дугъу вари жил къуру ѳюлиз илтѳибкѳуз мумкин ву, хъа кѳваъ мюгъюббат айи дишагълийи думу жил ѳийикѳултѳан гъутармиш апѳуру. Анжагъ мюгъюббатну уъмур давам апѳуз къувват тувру. Ккунивал варитѳан мяналу гаф ву: дишагълийин ва жилижвуван ккунивал, дуитарин ккунивал, уъмур ккунивал. Ккунивализ швнуб ранг а. Вари гъаму ккунивал хъасин жвуван багъри юрднахъна ва ватандихъна вуйи ккунивализ илтѳибкѳуру.

Му ккунивал тарихди тасдикъ дапѳнайиб ву. Му ккунивал бадали инсан чаз айи багъаб вари тувуз гъязур ву. Гъадму ккунивали инсан аьжалсузра апѳуру. Кѳахаб-росо Мягъмудди чан уъмур Муийиз шиърар бахш апѳури гъапѳну, дурар поэзийин кюкѳирди гъира инсанарин юкѳвариъ ими.

Гладиатарин регъбер Спартак, кѳул чан Валерийин хилин гагъ'ин дивну, мюгъюббатнаан ишури гъахъну. Дугъу думу азадвал бадали женг гъабхуз рюгълу гъапѳну. Тарихариъ инсан мюгъюббатну дигиш апѳру гизаф дюшюшар гъахъну. Фикир тувиш, гъира, ахъю мюгъюббат кѳваз гъафиган, пиянискѳир, убхъруб дипну, къайдалу уъмрихъна къяляхъ гъафи гизаф дюшюшар а.

Ихъ ата-бабйири нагълариъ ва махъвариъ ахъю мюгъюббатнакан гъаци ичѳиди дупнайиб дар. Мюгъюббат бадали дурари дагълар-дашлар ккадаури, ургуд гъюлерилан сирнав йивури ва ялгъузди ургуб кѳул али аждагъа ккабгъри гъахъну. Гъацдар гъунарар жилижвувари дишагълийин юкѳв табигъ апѳобан бадали апѳури гъахъидар ву. Зегъметниинди гъазанмиш гъапѳуб гъарган къиматлуди гъубзру.

Ихъ девриъ мюгъюббат хлинцар кадруб дубхъна. Белки, дишагъли рягъятди табигъ шлуган вушул, хъа, белки, думу дишагълиди гъудрузрайиган. Гъаддиз дугъаз, жвуваз къимат тувуз ва сабдин гъавриъ хъуз дубгъ, пуз ккундузус. Мюгъюббатѳан гюрчег гъисс адар, эгер думу халис мюгъюббат вуш...

М. Абдуллаевдин акварель

Фазу Аьлиева

Анатолий Шарыповдин графикаийъ

Анатолий Нестерович Шарыпов машгъур дагъустан график ву. «Дагъустан дишагъли» журналий дугъу, журналин машар чан маракълу гюрчег шиклариинди балгури, йицлихъуд йистлан артухъ ляхин дапна. Фазуйин шикил зигбакан, чав, Анатолий Нестеровичди, гъапиганси, фикиркъан апури гъахъундар. Му художникдиз художествуйин цирклиъ чан жилгъа айи. Думу сюжетдин графикайин лихурайи.

– Фазу Гъямзатовна аьдати дишагъли дар, думу шаир, гюрчегвализ къимат тувуз агъю инсан ву. Вари дугъан хасиятнан лишнар сабишв'ина гъварч аплуб рягъят дар. Ваъ, му йиз циркил даруб агъязуз, – кпури гъахъну художник Шарыповди.

Анжагъ Фазу Аьлиевайин 60 йисаз учу Шарыповдикан журнал шиклариинди ккабалгуб т'алаб гъап'инийча. Гъадмуган сабпи ражари вуди Анатолий Нестерович шаирин образдихъна илт'ик'ину. Журналиъ тувнайи шиклар къалмиинди дизигнайдар ву. Дурар зарафат саягънан шикларси рякъюру, амма дурариъ дагъустан гъушран умунвал, утканвал, рюгълувал, ягъли к'лак'арихъна т'ирхуз гъязур вуйивал) рякъюра.

Анатолий Нестерович Шарыповди устадвалиинди шаир Фазу Аьлиевайин умунвал, сирлувал улупна. Дугъан шиклиъ айи Фазу рюгъниинди девлетлу гъюруперийиз ухшар ву. Уч'ру лигуб, уткан юруш хъайи, кушар зади кет'райи му дишагъли марцци аьламдиан дуфнайирси рякъюру. Иллюстрацийрик ва жара шикларик кайи Фазу гъарган кюкю дап'найи гъарарин арайиъ, гюрчегвалин багахъ хъа. Зав, деккуч'имир, урсрайи штар –му Фазуйин аьлам ву. Гъадму аьлам Анатолий Нестеровичдин эсерарийра ашкар шула.

А. Шарыповди гъизигу шикил

Фазуийкан гаф

Фазу Аьлиева дагъустан лирикайин люкъ ву, аьгъязуз, дугъан тIирхуб ягълиб хьибди.

Шаир Николай ТИХОНОВ

Фазу Аьлиевайин шиърарий дерин философия, аку суратар а; му шик дагъдин микI багарихъди аьхю кулкиз илтIибкIиди.

Шаир Михаил СВЕТЛОВ

Узу Фазу Аьлиевайин цIар-цIарди дапIнайи таржумийр урхруган, дугъан чуплагъ кIвак кучрайиганси гъибгъри шулзуз, – дурарий гъадмукъан назук ачухъвал ва поэзия а, дурар дишлади йиз гъиссариз илтIикIну. ЧIиви шулу. Ухъу гъи Фазуийн поэзияий урхурайиб думукъан гизаф шаирарин эсерарий адар.

Писатель Анатолий ИВАНОВ

Фазуий миржиб ва юкъуб цIарнакан ибарат вуйи шиърарин цIарар хъдаунзухъна, гъит аьхю гафар да-ришири, – дурар уьмаратар ву! Ва Аллагъдихъан кюмек тIалаб апIураза: таржума апIруган, думу цIарарин фагъумлувал ва марцивал убхъюз узуз къувват тувуб!

Шаир ва таржумачи Яков СЕРПИН

Фазу Аьлиевайин романари бажаругъарихъди девлетлу вуйи дагъустан литературайий лайикълу йшив бисура. Фазу Аьлиевайин поэзия ва проза дагъустан литературайинси, варидюн'яйин литературайинра лайикълувал ву. Дугъан эсерар дюн'яйин гизаф чIалариз таржума апIурайивалира гъаци вуйиб тасдикъ апIура.

Шаир ва критик Олег ДОБРОВОЛЬСКИЙ

Эгер миллион дишагълийирин арайий узуз Фазу гъяркънийиши, узу кIуйза: думу шаир ву, ва дугъан кIваъ ахмиши шулайиб вари дугъан улариан урхуз шулу.

Шаир Василий ФЁДОРОВ

Женщина Дагестана

5/2022

На табасаранском языке
Учредитель:

Агентство информации и печати
Республики Дагестан.

Главный редактор

Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: j-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru

ответственный секретарь

С. Х. БУЛГАЕВА

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛАЕВА

редактор аварского выпуска

Б. Ш. МУХИДИНОВА
bahu4y@mail.ru

редактор даргинского выпуска

П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска

Н. Н. ИБРАГИМОВА
e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru

редактор лакского выпуска

З. Т. АБДУРАХМАНОВА

редактор табасаранского выпуска

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспонденты:

Э. ИБРАГИМОВА,
А. ТАЖУДИНОВА,
В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,
e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1а.
e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1а.

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт журнала «Женщина
Дагестана»: женщинадагестана.рф

Дата выхода в свет 23.09.2022.

Формат бумаги 60 x 841/8.

Объем: 5,5 печ. л.

Заказ № 0716. Тираж (3231) 328 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается
с 1957 г. Выходит на аварском, даргинском,
кумыкском, лакском, лезгинском,
русском, табасаранском языках один
раз в два месяца.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ
№ ТУ05-00429 выдано Управлением
Федеральной службы по надзору в
сфере связи, информационных техно-
логий и массовых коммуникаций по
Республике Дагестан.

На обложках:

I – портрет Ф. Алиевой. Художник

Г. Пшеницына; II – портрет Ф. Алиевой.

Художник Т. Кагиров; IV – портрет

Ф. Алиевой. Художник Х. Курбанов.

В номере использованы фотоматериалы из
архива редакции.

Дюаъ

Йиз варитан аку дюаъ
Гьамус ва аьхириз уьмрин:
Сагъди гьузри му жил ва аьрш
Бедбахтвалар гьархну вари!
Гьит душманвал гьудрубзри зат,
Сагъди гьузри веледар ихь,
Дадайн юкIв, дубгну къувват,
Гьадрабхъри пис селин улихь.
Гьит инсанди, дапIну фикир,
Уьбхри дадасиб табиаът,
Дейребцрусри ихь уьмрин нир,
Уьбхри иман ва дин-тIяаът.
Уж'валиин хьугъвал алдру
КIажар гьарин карсри цалик
Ва жин апIри жакъв, мукъ адру,
Ккадрабхъуз инсандин уликк.
Гьит даришри мягьрум агьлар,
Хьаърайидар пучIу йигъар,
Хваран багахь ибшри чан дай,
Дишагълийин хилар'ин – бай.
Баб марччарихь ишри ччилар,

Хюндихь кIари ибшри таза,
Гьит эйсийи, духьну гьарза,
Пуч дарапIри гатдин чиркквар.
Гьит кубкIри убцру ригъдин нур
Гьар чIивишнак, жил'ин али.
Гьит даришри битIра кIару
Чиркквлихь мягьрум чан юкIв али.
Гьит дадйирин апIуб инсаф
Му дюн'яйиъ ибшри къанун,
Гьит мелзнийн ибшри гьякъ гаф,
Инсандин юкIв шлубси умун.
Узу гьубхъу дерд, хажалат
Алалабхъри дадиз убхъуб,
Даришри саризра къисмат
Веледдин накъвдихь дийигъуб.
Гьит сарпирди ичIри дада,
Бали апIри думу рякъ'ин.
Гьит жил ибшри ухьуз далда,
Дадйирин юкIв ибшри сикин!

Таржума гъанIур С. Кюребегова ву

ИНДЕКС ПМ830

6+

Цена свободная

4 651116 280082